

ІСТОТНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИКИ: КНИГОВИДАННЯ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Аналітична записка

2024

10.70719/respol.2025.09

Вступ: цілі та методологія	4
Резюме	7
Креативні індустрії та дослідження проєкту RES-POL	9
Розділ 1. Опис підсектору книговидання та книгорозповсюдження	10
1.1 Коротка історична довідка (1991–2022) та гравці галузі.....	10
1.2 Актуальний стан видавничого ринку та книжковий бізнес в умовах повномасштабної війни.....	23
Розділ 2. Інструменти підтримки та фінансування галузі	31
2.1 Грантова та донорська підтримка.....	31
2.2 Поточні політики та їхні інструменти.....	32
Розділ 3. Методологія дослідження істотних питань галузі	41
Розділ 4. Істотні питання галузі	47
4.1 Ранжування істотних питань.....	47
4.2 Опис істотних питань.....	50
Висновки	80

Додаток 1.....	86
Додаток 2.....	87

Цілі та методологія

Ця аналітична записка розроблена в рамках проєкту [RES-POL](#) (Rapid Expert Support for Culture and Media Policies in Ukraine), що здійснює «Центр “Регіональний розвиток”» **Агенції економічного розвитку [PPV](#)** за фінансової підтримки **Європейського Союзу**.

Проєкт RES-POL має на меті посилити функціональну спроможність [Міністерства культури та стратегічних комунікацій](#) і його відомств (Українського інституту книги, Українського культурного фонду, Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти й Українського інституту національної пам'яті).

Тривалість проєкту RES-POL – від січня 2024 до червня 2025 року.

У фокусі проєкту RES-POL – чотири сектори (**Мистецтво та культура, Культурна спадщина, Креативні індустрії та Медіа**) і понад 20 підсекторів (індустрій та видів мистецької діяльності). Окремо RES-POL розглядає **10 істотних питань** розвитку культури (конкурентна оплата праці, ефективність державних підприємств у сфері культури, фінансування креативних індустрій, моделі фінансування культурних послуг, громади та культурна спадщина, інтеграція з ЄС та культурна політика тощо).

Методологія проєкту передбачає:

- Визначення істотних питань політики в секторах та підсекторах і їх опис в аналітичних записках та базових звітах;
- Аналіз 10 істотних питань розвитку культури у фокусі проєкту та їх опис у базових звітах;
- Напрацювання й опис у стратегічних брифах пропозицій політик щодо істотних питань секторів та 10 істотних питань розвитку культури;
- Розроблення секторальних стратегій і операційних програм для секторів у фокусі проєкту та дорожніх карт їх втілення;

- Випрацювання змін до кількох нормативно-правових актів та / або розроблення концепції пілотних проєктів, щоб впровадити створені у проєкті політики;
- Аналіз європейського досвіду планування та впровадження політик, оцінення деяких політик у сфері культури в Україні та оцінку інституційної спроможності відомств у сфері управління Міністерства культури та стратегічних комунікацій.

Проєкт RES-POL активно залучає заінтересовані сторони на всіх етапах розроблення політик. Інформація про напрацювання проєкту доступна на сторінці [RES-POL у Facebook](#).

Мета цієї аналітичної записки – визначити істотні питання політики підсектору «Книговидання та книгорозповсюдження» із сектору «Креативні індустрії».

Істотні питання політики – це виклики та проблеми, з якими стикаються заінтересовані сторони та які заважають розвиткові підсектору. Щоб розв'язати ці питання, може бути необхідним втручання на рівні держави.

Методологія підготовки аналітичної записки передбачає:

- Проведення кабінетного дослідження аналітичних матеріалів про стан та динаміку розвитку підсектору;
- Проведення глибоких інтерв'ю із заінтересованими сторонами (учасниками ринку, представниками екосистем та середовищ, дотичними державними установами та організаціями);
- Визначити та описати істотні питання політики;
- Створення публічної фокус-групи з метою представлення визначених істотних питань політики;
- Опитування заінтересованих сторін з метою верифікації та ранжування істотних питань політики;
- Підготовку рекомендацій для подальшого розроблення політик, які розв'язуватимуть визначені істотні питання.

Автори аналітичної записки

Галина Шиян – ключова експертка з креативних індустрій, експертка з книговидання, книгорозповсюдження та літератури

Рецензенти аналітичної записки:

Володимир Воробей – керівник групи ключових експертів RES-POL;

Літературний редактор – Євген Редько;

Дизайнерка – Ольга Мацьків.

Команда проекту висловлює щирі подяки усім представницям та представникам сектору, які взяли участь в опитуванні та глибоких інтерв'ю, за їхній час, готовність говорити про проблеми та спільно шукати їх вирішення.

При цитуванні тексту цієї аналітичної записки (повністю чи частково) необхідне пряме використання першоджерела з посиланням на нього.

Зміст цієї аналітичної записки є відповідальністю Громадської спілки «Центр “Регіональний розвиток”» і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

Резюме

Галузь книговидавництва та книжкового бізнесу динамічно розвивалася впродовж трьох декад незалежності і з 1991 до 2024 року зробила якісний стрибок – часто всупереч обставинам і завдяки ентузіазму та відданості справі гравців книжкового ринку. Повномасштабне вторгнення неочікувано стало каталізатором для української книжкової галузі передусім тому, що нарешті вдалося відсікти й заблокувати російські впливи на ринок. Як виявилось, це становило більшу перешкоду для розвитку, ніж зумовлені війною обстріли, блекауту, міграція та брак кадрів.

Загалом на 1 липня 2024 року в [Державному реєстрі видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції](#) налічувалося **8 480** суб'єктів видавничої справи, з них **6 269** – юридичні особи, **2 211** – фізичні особи-підприємці. Станом на червень 2024 року в Україні працювало **500** книгарень, приблизно половина з них – немережеві. У 2023-му відкривалося приблизно **50** нових книгарень, і це переважно не просто заклади торгівлі, а осередки гуртування – як читачів, так і професійної спільноти.

Критичні або суттєві для понад 50 % респондентів із професійного середовища такі питання:

- загроженість інфраструктури;
- піратство та контрафакт;
- брак людського ресурсу та складність бронювання ключових фахівців;
- недоступність кредитів 5–7–9 %;
- відсутність якісної й актуальної статистики книжкової галузі та ринку.

Проте, на нашу думку, не варто залишати поза увагою, розробляючи політики, також:

- розвиток інституту літагентства;
- брак нових різножанрових українських авторів;
- брак фахових перекладачів художніх текстів на українську і з української;

- інтегрованість книговидання з іншими креативними індустріями;
- доступність навчальних програм і програм підвищення кваліфікації, які відповідають запитам ринку;
- невизначеність із податковим резидентством кочових фахівців;
- ПДВ на книжковий імпорт;
- брак актуальної фахової та технічної літератури українською мовою.

Деякі із цих питань пов'язані з війною (загроженість інфраструктури, брак людського капіталу та складність бронювання ключових фахівців), але більшість належить до істотних уже досить довго й має причини, не пов'язані безпосередньо з воєнним станом. Розробляючи політики, покликані розв'язати ці питання, маємо уникнути надмірного регулювання, на що вказували респонденти дослідження.

Важливою для подальшого розроблення політик і стратегій є інтеграція з підсектором «Література» сектору «Мистецтво» проєкту RES-POL, адже ці галузі тісно пов'язані між собою.

Креативні індустрії та дослідження проєкту RES-POL

Згідно із [Законом України «Про культуру»](#) креативні індустрії – це види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та / або креативне вираження. Базові види економічної діяльності, які належать до креативних індустрій визначені [розпорядженням КМУ «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій»](#). До них зараховують **34** види економічної діяльності.

Проєкт RES-POL аналізуватиме такі **підсектори креативних індустрій**:

- Книговидання та книгорозповсюдження;
- Музичний бізнес;
- Креативні хаби та простори;
- Креативні агенції;
- Анімація, розроблення відео ігор (gamedev), тривимірна комп'ютерна графіка (CGI), візуальні ефекти (VFX);
- Дизайн;
- Мода;
- Народні художні промисли.

У серії аналітичних записок будуть визначені істотні проблеми за підсекторами, які потім будуть об'єднані в секторальний базовий звіт, щоб надалі напрацювати політики спрямовані на їх розв'язання у 2025–2027 роках.

Проєктом передбачене створення операційних програм та пілотних проєктів, які сприятимуть ефективному функціонуванню та фінансуванню креативних індустрій в Україні.

Сценарне планування проєкту бере за основу поточний status quo: креативним індустріям доводиться працювати й розвиватися в умовах російської агресії та людських втрат; позиційна війна, мобілізація і воєнний стан тривають; цивільна та енергетична інфраструктури зазнають постійних ударів.

Розділ 1. Опис підсектору

1.1 Коротка історична довідка (1991–2022) та гравці галузі

Українські видавництва та книжковий імпорт

Галузь книговидання та книжкового бізнесу динамічно розвивалася впродовж трьох декад незалежності і з 1991 до 2024 року зробила суттєвий якісний стрибок – часто всупереч обставинам і завдяки ентузіазму та відданості справі гравців книжкового ринку.

Визначальними факторами, які впродовж багатьох років стримували розвиток галузі в Україні, були імпорт російської книжки та її значна частка на ринку, обмеження доступу до прав на переклади іноземних творів українським видавцям через контроль цього ринку російськими агентами, низька зацікавленість суспільства в читанні загалом і українською мовою зокрема, непривабливий статус книжки для масової аудиторії в умовах доступності інших форм дозвілля.

У зв'язку з успадкованою з радянських часів концентрацією друкарських підприємств у Харкові та зручністю розташування міста для російського імпорту, у 1990-х тут почав формуватися важливий і впливовий кластер видавничих потужностей. Також важливим чинником для розвитку та формування капіталу деяких видавництв було видання навчальної літератури й підручників (як за держзамовленням, так і комерційних накладів), що гарантувало дохід і давало змогу видавцям інвестувати в інші напрями.

Паралельно формувалися сучасна українська література та авторський пул, у якому постійно з'являлися нові жанри та імена, проте досить довго інвестування українських видавців у національних письменників та поетів було місійним і низькоприбутковим.

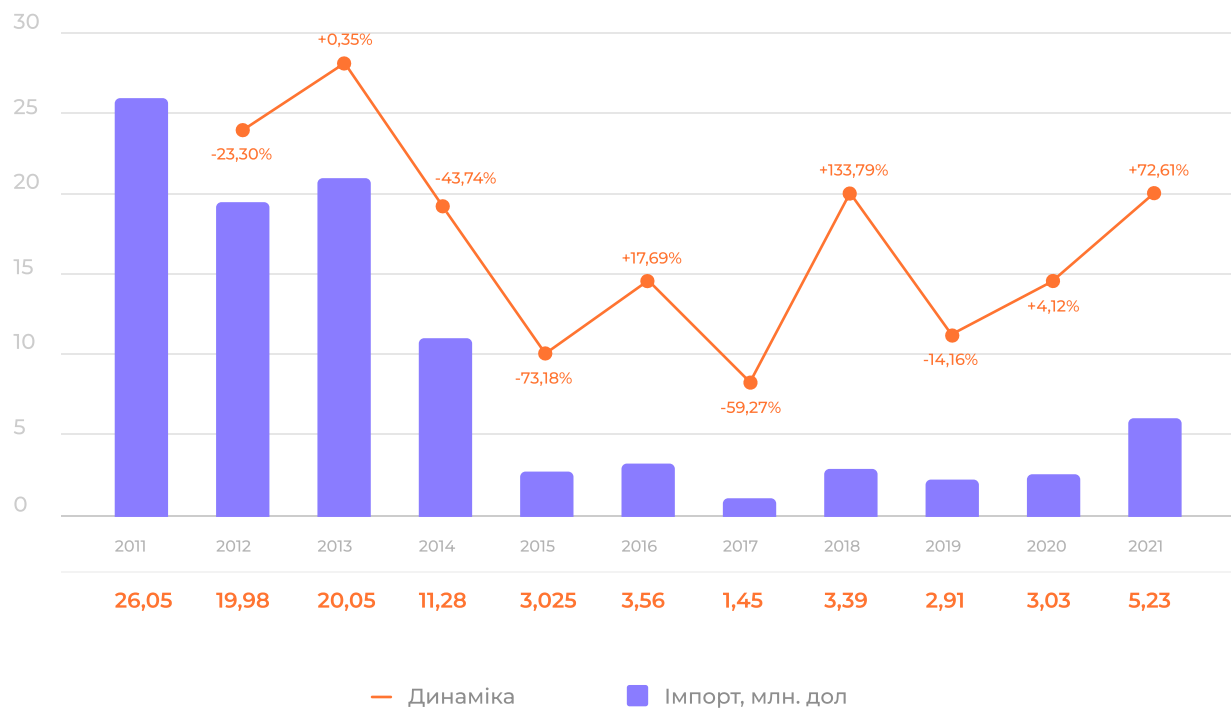
Тим часом перекладній літературі доводилося конкурувати з російськомовними виданнями, адже російські видавці мали більше ресурсу, а отже, були спритніші в купівлі авторських прав і часто купували права й на переклад українською, що блокувало українським видавцям доступ до бестселерів і не сприяло збільшенню кількості фахових перекладачів на українську з іноземних мов, особливо рідкісних. Здебільшого українським видавцям бракувало потужностей та ресурсів, щоб україн-

ський переклад вийшов раніше за російський і закріпив за собою заслужене місце на українському ринку. Поодинокую історією успіху [були переклади Гаррі Поттера від видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»](#), які не лише виходили раніше за російські, але й мали надзвичайно високу якість, що безумовно стимулювало читання українською.

У перші декади ринок був такий несформований, нестабільний і малий, що видавці часто залучали спонсорські кошти та вливання з паралельних бізнесів; відповідно навіть ті видавництва, які видавали найважливіших українських авторів і мали міцну позицію на ринку іноді могли раптово перестати існувати, як-от [видавництво «ФАКТ»](#) (1997–2011). Інші видавництва втрачали позицію на ринку або згортали діяльність, коли вигорав ентузіазм їхніх засновників або вони не відчували стимулів розвиватися та опановувати нові бізнес-тренди. Важливу роль в існуванні україномовного видання як такого тоді відіграв Міжнародний фонд **«Відродження»** – єдиний донор, який у ті часи мав програми для підтримки галузі. Проте, попри всі труднощі та кризи, які видавцям довелося долати за останні 33 роки, зараз в Україні успішно працюють гравці ринку, присутні на ньому від самого початку, а також впродовж цього часу засновані.

Протягом тривалого часу на українському книжковому ринку переважали російські книжки. За приблизними оцінками, у 1991-2004 роках частка українського контенту становила лише **10 %**, у 2005-2013 ці показники подвоїлися, але це однаково була лише **1/5** від загального обсягу ринку. Згідно з [дослідженням УАВК](#), у 2013 році російських книжок було **73-75 %** усього ринку, а українських – **20-23 %**. У 2014 році запровадили обмеження імпорту з території Російської Федерації, а 2017-го Верховна Рада України встановила обмеження на іноземну друковану продукцію з антиукраїнським змістом і пропагандою на користь держави-агресора. За новими правилами, за Державним комітетом телебачення і радіомовлення України було закріплено повноваження видавати дозволи на імпорт книжкової продукції російського походження та штрафувати порушників. Втім, російські видавці та їхні українські контрагенти розібралися в новому механізмі й почали потроху нарощувати постачання книжок до України. Однак після повномасштабного вторгнення [відповідний закон](#) повністю прибрав російську та російськомовну книжку з українського ринку. Тож, попри війну, 2022 та 2023 роки багато хто з українських видавців називає успішними – як у кількості виданих назв, так і у загальних накладах та продажах.

Імпорт книжкової продукції з Росії, млн. дол. США

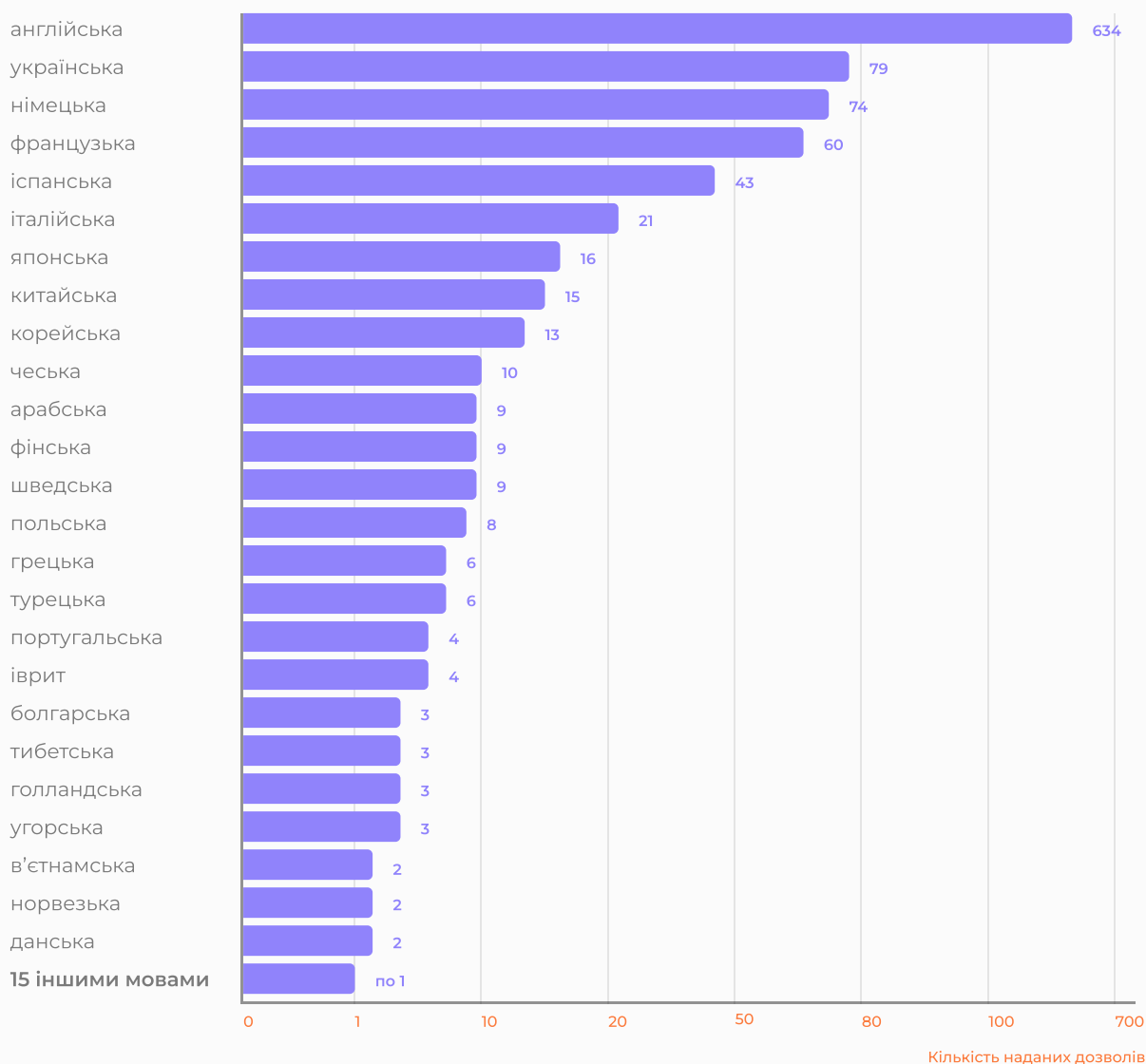
Джерело: Державна митна служба Україна (в т. ч. офіційний запит) із дослідження УІК ["Який обсяг українського книжкового ринку та чи загрожує йому російська книга?"](#), лютий 2022

Проте імпорт книжкової продукції не обмежувався лише російськомовними книжками та книжками з Росії, хоча вони безумовно становили його найбільшу частину. З 1998 року почав формуватися ринок книжкового імпорту іншомовної літератури. Уперше в Україну книжки іноземних видавництв (а саме «**Oxford University Press**») були легально імпортовані компанією, яка базувалася в АР Крим, а видавництво відкрило в Україні офіційне представництво, що мало просувати автентичні навчально-методичні комплекси для вивчення англійської мови в навчальних закладах. Важливо зазначити, що до того ці книжки уже були на українському ринку, але завозили їх нелегально з Російської Федерації і використовували лише для приватного навчання, тож вони не мали жодної сертифікації та грифів МОН. Згодом з'явилися інші імпортери – і на ринок прийшли інші іноземні видавництва, не лише англійські. Зараз це сформований ринок зі своїми гравцями та правилами, який переважно зосереджений на навчально-методичних комплексах для вивчення англійської, німецької, французької та іспанської мов. Незначну його частку становить оригінальна художня література англійською мовою. Деякі видавці також вдаються до іншої моделі: викупляють ліцензії на іноземні видання й [друкують їх в Україні, адаптуючи до вимог української шкільної програми.](#)

До повної заборони імпорту з Росії частина іноземної літератури потрапляла на український ринок і звідти, адже російські видання були значно дешевші за оригінальні, а перекладні словники з різних мов (особливо рідкісних) на російську не мали (і досі не мають) гідних альтернатив українською.

Рисунок 2. Імпорт іншомовної книжкової продукції

Поза тим, ввозиться книга не лише російською, але й українською та іншими мовами. За 4 роки дії закону про заборону імпорту російськомовних книжок з “антиукраїнським змістом”, в Держкомтелерадіо видали дозволи на ввезення з території держави-агресора друкованої продукції, виданої 41 мовами світу:

Джерело: Державна митна служба Україна (в т. ч. офіційний запит) із дослідження УІК ["Який обсяг українського книжкового ринку та чи загрожує йому російська книга?"](#), лютий 2022

Книжкова торгівля та дистрибуція

Паралельно з книговиданням формувався і ринок книжкової торгівлі, якому довелося починати становлення в умовах фінансової кризи та вакууму нових українських видань у 1990-х. Саме тоді ринок заповнили видання з Росії, часто імпортовані нелегально, а також книжки видані російською в Україні. Крім того, був відчутний відсоток експорту російськомовних видань українських видавництв у РФ та інші країни колишнього СРСР. Книгарні, як і інші заклади торгівлі, переходили з державної власності у приватну, подекуди закривались, але подекуди й далі працювали, до того ж з'явилися книжкові базари та ятки в прохідних місцях. Пропозицію значною мірою становили переклади російською іноземних авторів, особливо тих, яких раніше не видавали у СРСР, і переважній більшості читачів було байдуже, якою мовою їх читати і чи це оригінальне видання, чи піратський контрафакт. Поступово хаос почав унормовуватися, тож з'явилися перші книжкові мережі, проте й тут, знову-таки, не обійшлося без російського капіталу, сліди якого [відстежують і до сьогодні](#).

Проте згодом з'явилися впливові українські мережі книгарень (**книгарня «Є»** з 2007 року) та онлайн-платформи (**«Yakaboo»** з 2009 року), водночас видавці розвивали власні мережі і / або налагоджували онлайн-канали роздрібних продажів. Зростання конкуренції та відсутність домовленостей щодо правил гри між учасниками ринку зумовили демпінгові війни, а дискусії щодо того, яким має бути здоровий ланцюжок книжкового збуту, [точаться й досі](#). У такому контексті незалежним книгарням залишалось небагато місця, проте окремі успішні кейси все-таки були і їхня частка постійно зростала.

Книжкові ярмарки в Україні та за кордоном

Першими майданчиками для вибудовування професійної спільноти і спілкування між її гравцями стали **книжкові ярмарки**. Так, у вересні 1994 року у Львові відбувся перший **Форум видавців**. Програма складалася з [книжкового ярмарку та 25 фахових і літературних заходів](#).

«У 1994 році у Львові організували Форум видавців – те, що ви вже знаєте як ярмарок. Тоді вже було кілька десятків перших приватних видавців, але переважно були державні, які сяк-так трималися, продовжували видавати книжки, смішними тиражами в кількості примірників. І їх просто зібрали всіх

докупи на раду, що робити, як виживати й рятуватися. І всі вони приїхали з книжками, які видали».

[Оксана Забужко](#)

«Форум Видавців» залишався єдиною масштабною професійною подією до [першого «Книжкового Арсеналу»](#), який відбувся в Києві 2011 року. На фестивалях щороку міцнішала літературна складова, а після 2014 року більші й менші видавничі та літературні події почали проводити й у інших містах: Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Краматорську, Чернівцях, Тернополі, Луцьку, Хмельницькому, Нью-Йорку Донецької області та Вилковому на Одещині. З'явилися також вузькопрофільні фестивалі, зокрема перекладацькі, поетичні, дитячі.

Пандемія сильно вплинула на публічні події в усьому світі, однак українські фестивалі продемонстрували високу адаптивність й організували чимало подій онлайн.

Українські автори та видавці тривалий час відвідували міжнародні книжкові події за власний кошт або за донорської підтримки, тож присутність української книжки на таких заходах була [спорадична й несистемна](#). На Франкфуртському книжковому ярмарку, найбільшій видавничій події Європи, [національний стенд почав з'являтися з другої половини 2000-х](#), проте [гідного представницького рівня досягнув з 2016 року](#) внаслідок співпраці державних інституцій, громадських організацій та донорів. У 2018 і 2019 році УІК мав достатнє державне фінансування, щоб організувати стенд на Франкфуртському книжковому ярмарку, не залучаючи донорської допомоги. Під час пандемії ярмарки були частково скасовані, але в тих, які перенесли в онлайн, Україна брала участь. У жовтні 2022-го, після початку повномасштабного вторгнення, наявність національного стенда на кількох найважливіших ярмарках стала знову можливою [лише завдяки допомозі організаторів і донорів](#), але у 2023-му участь у міжнародних подіях уже частково оплачували з бюджетних коштів, а у 2024-му частка оплати з боку України зросла. Загальна тенденція видається такою, що іноземне фінансування підтримки української участі в фестивалях та ярмарках поступово скорочується, тож Україні потрібно шукати ресурси, щоб у наступні роки міжнародна присутність не знижувалася, а зростала.

Державні інституції та професійні об'єднання

Інституція	Рік заснування	Підпорядкування	Функції
<u>Міністерство культури та стратегічних комунікацій (МКСК)</u>			<ul style="list-style-type: none"> Формування та реалізація державної політики у видавничій сфері.
<u>Державний комітет телебачення і радіомовлення України</u>		МКСК	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення формування та реалізація політики у видавничій сфері; ведення реєстру суб'єктів видавничої діяльності.
<u>Український інститут книги (УІК)</u>	2016	МКСК	<ul style="list-style-type: none"> Формування державної політики в книжковій галузі; Промоція книгочитання в Україні; Підтримка книговидавничої справи; Стимулювання перекладацької діяльності; Популяризація української літератури за кордоном.
<u>Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»</u>	1919	Держкомтелерадіо	<ul style="list-style-type: none"> Стандартизація та статистика книговидання; Розроблення національних стандартів з питань видавничої справи; Утримання державного архіву друку; Ведення державної бібліографії та централізованої каталогізації виконання ролі національного агент-ства ISBN, ISMN, ISSN.
<u>Український інститут</u>		МЗС	<ul style="list-style-type: none"> Покращення розуміння та впізнаваності України серед закордонних аудиторій; Забезпечення сталого запиту на фахову взаємодію з Україною; Посилення залученості України до актуальних світових культурних процесів; Розширення використання української мови у світі; Просування української книги у світі.

Інституція	Рік заснування	Підпорядкування	Функції
<p><u>Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів (УАВК)</u></p>	<p>1994</p>	<p>Громадська спілка</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Створення для суб'єктів видавничої справи України сприятливих умов для їхньої ефективної діяльності; ▪ Зростання ролі української книги у формуванні самосвідомості та моральному, культурному й інтелектуальному розвитку української нації; ▪ Популяризація грамотності і читання в Україні і світі; ▪ Захист авторських та суміжних прав; ▪ Задоволення та захист прав, соціальних, економічних, господарських, творчих та інших законних інтересів учасників; ▪ Координація діяльності вітчизняних суб'єктів видавничої справи з метою забезпечення ефективності їхньої співпраці; ▪ Сприяння гармонізації українського законодавства у сфері видавничої діяльності із законодавством, стандартами та практиками розвинутих демократичних країн; ▪ Розроблення проєктів законодавчих та підзаконних актів, просування їх в органах законодавчої та виконавчої влади; ▪ Системний аналіз стану видавничої справи, проведення досліджень; ▪ Популяризація української книги, в т. ч. сприяння просуванню української книги на міжнародний ринок; ▪ Розроблення та реалізація заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, піратством та недобросовісною конкуренцією; ▪ Співпраця з навчальними закладами з метою забезпечення якісної підготовки компетентних кад-рів; ▪ Сприяння розробленню та запровадженню сучасних логістичних систем.

Інституція	Рік заснування	Підпорядкування	Функції
<u>Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій</u>		Мінекономіки	<ul style="list-style-type: none">▪ Здійснення повноважень у сфері інтелектуальної власності, визначених законами та іншими нормативно-правовими актами України.
<u>Інститут модернізації змісту освіти</u>		МОН	<ul style="list-style-type: none">▪ Грифування та закупівля шкільних підручників.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у видавничій сфері, є [Міністерство культури та стратегічних комунікацій України](#), тим часом як [Державний комітет телебачення і радіомовлення України](#) бере участь у забезпеченні формування цієї політики та реалізує її, а також веде реєстр суб'єктів видавничої діяльності.

У 2016 році був заснований **Український інститут книги** – державна інституція, яка діє в межах [закону «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»](#); після розроблення та затвердження всіх нормативних документів у 2017 році, у 2018-му на установу виділили бюджетні кошти, і вона почала діяльність. Це установа при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України, [покликана](#) формувати державну політику в книжковій галузі, провадити промоцію книгочитання в Україні, підтримувати книговидавничу справу, стимулювати перекладацьку діяльність, популяризувати українську літературу за кордоном; діяльність УІК фінансують з державного бюджету. Серед її успішних і результативних програм – поповнення бібліотечних фондів; підтримка перекладів; мистецькі конкурси з видання книжок та промоції читання; національні стенди та програми на міжнародних книжкових подіях і популяризація української літератури за кордоном; гранти інституційної підтримки; Є-підтримка. Прозорість і підзвітність діяльності є важливими засадами діяльності УІК, тож [на сайті установи](#) можна ознайомитися з детальними щорічними звітами.

Державна установа із найбільшою тяглістю – **Книжкова палата України**, відповідальна за стандартизацію та статистику книговидання, – була заснована в Києві 1919 року Головою Ради Народних Міністрів УНР, а потім функціонувала як радянська державна установа (до 1989 року в Харкові). Зараз це державна наукова установа у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності, яка перебуває у сфері управління [Державного комітету телебачення і радіомовлення України](#), її повне найменування – «Державна наукова установа “Книжкова палата України імені Івана Федорова”». [Її основні функції:](#)

- **Державний архів друку** – головне сховище всіх видів видань, випущених в Україні (комплектування та збереження повного й недоторканного фонду Державного архіву друку);
- **Центр державної бібліографії та централізованої каталогізації** всіх без винятку видів видань, випущених в Україні;

- **Центр збирання та використання адміністративних даних**, які характеризують динаміку та тенденції у видавничій справі;
- **Національне агентство [ISBN](#), [ISMN](#), [ISSN](#)**;
- **Методичний центр впровадження УДК в Україні** (Книжкова палата України має ексклюзивну ліцензію Консорціуму Універсальної десятикової класифікації ([УДК](#)));
- **Розробник національних стандартів з питань видавничої справи** (у складі Технічного комітету ТК 144 «Інформація та документація»).

Першу (і врешті єдину) професійну спілку – **Українську асоціацію видавців і книго-розповсюджувачів** – створили 1994 року, а з 1996 до 2024 року її незмінно очолював Олександр Афонін. Головною метою заснування Асоціації було створення сприятливих умов для ефективної діяльності суб'єктів видавничої справи в Україні. Одним із перших дієвих кроків Асоціації стало ініціювання переговорів із Міжнародним агентством ISBN щодо надання Україні як незалежній державі власного ідентифікаційного номера, адже до 1996 року українські видавці проставляли на книжках номер Російської Федерації. [УАВК активно впливала на законотворення](#), яке стосувалося книжкової галузі, зокрема на Закон України «**Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні**».

Книжкова галузь також взаємодіє з державними установами, що підпорядковуються не МКСК, а іншим відомствам:

- **[Український інститут](#)** – державна установа, що належить до сфери управління Міністерства закордонних справ України. Її місія полягає у зміцненні міжнародного авторитету України засобами культурної дипломатії. Український інститут має закордонні представництва в Німеччині та Франції. Основні цілі установи: краще розуміння та впізнаваність України серед закордонних аудиторій; забезпечення сталого запиту на фахову взаємодію з Україною; зміцнення спроможності гравців української культури, освіти, науки та громадянського суспільства до міжнародної співпраці; посилення залученості України до актуальних світових культурних процесів; ширше використання української мови у світі. Український інститут має окремий напрям роботи, який полягає у [просуванні української книжки у світі](#).

- Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій – державна організація, що належить до сфери управління Міністерства економіки України і здійснює повноваження у сфері інтелектуальної власності, визначені законами та іншими нормативно-правовими актами України. Це важлива установа, яка може допомогти галузі боротися з піратством та контрафактом, а також розв'язувати складні питання, що стосуються авторського права.
- Інститут модернізації змісту освіти – державна наукова установа в підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, серед відповідальностей якої грифування та закупівлі шкільних підручників. Українські видавці нерідко суміщають видання навчальної літератури та інших книжок, тож тісно взаємодіють з цією установою. Також на накладі художньої літератури впливає те, які художні книжки внесені у шкільну програму.

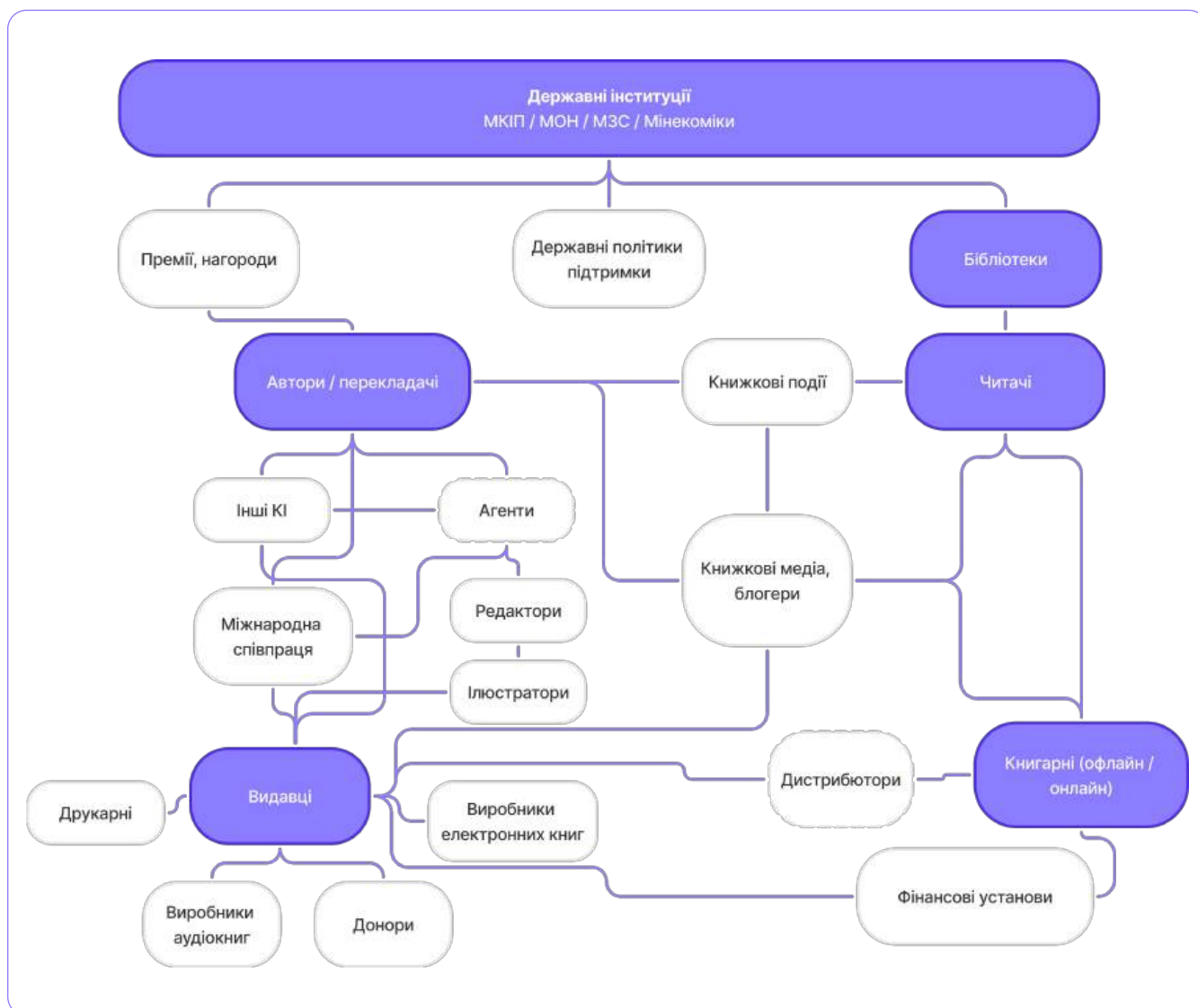
Суміжні галузі та інші гравці й учасники ринку

Тісно пов'язаними і взаємозалежними з книговидаванням та книгорозповсюдженням є бібліотечна та літературна галузі (до якої належать автори, перекладачі та ілюстратори), обидві проєкт RES-POL досліджував у секторі «Мистецтво».

Також важливими гравцями і **заінтересованими сторонами** галузі книговидавання є:

- друкарні;
- виробники та дистриб'ютори аудіокниг;
- виробники та дистриб'ютори електронних книг;
- книжкові медіа та блогери;
- літературні агенції, агенти, скаути.

Рисунок 3. Структура екосистеми книжкової індустрії.

1.2 Актуальний стан видавничого ринку та книжковий бізнес в умовах повномасштабної війни

Повномасштабне вторгнення неочікувано стало каталізатором для української книжкової галузі передусім тому, що нарешті вдалося відсікти й заблокувати російські впливи на ринок. Як виявилось, це становило більшу перешкоду для розвитку, ніж зумовлені війною обстріли, блекаути, міграція та брак кадрів.

«На жаль, російська книжка ще повністю не зникла з ринку, але ця історія згуртувала всіх видавців і продемонструвала, що за два роки великої війни сфера повністю змінилася», – зазначають у видавництві «Vivat», а інші гравці солідарні з цим баченням ситуації.

Безумовно, надзвичайно важливу роль у роботі в умовах війни відіграє людський фактор – книжкова галузь становить яскравий приклад української стійкості, яка небезпідставно вражає весь світ.

*«Лишатися стійкими, попри всі виклики воєнного часу, – каже Віктор Круглов, – і при цьому нарощувати оберти, наздоганяти, а то й перевершувати показники, які були до повномасштабного вторгнення». Цьогоріч «Ранок» має вийти на **85 %** довоєнних показників за назвами та накладами (у 2021 році це було **595** назв загальним накладом майже 5 млн примірників).*

Харківські друкарні після короткої зупинки на початку вторгнення дуже швидко відновили роботу, видавці нарощують портфелі й навіть конкурують між собою за придбання авторських прав на твори іноземних авторів.

Видавництво **«Лабораторія»**, засноване 2020 року, цьогоріч подвоїло показники попереднього тяжкого року, видавши **40** назв сумарним накладом (разом із додруками) понад **200** тис. примірників.

«Vivat» у 2023 році видав **222** нові назви, що приблизно відповідає показникам попереднього року. **«Видавництво Старого Лева»** даних не наводить, проте порівняно з 2022-м ідеться про зростання на **10-15 %** (**110** виданих новинок за рік).

Багатьом іншим видавцям наблизитися до показників початку 2020-их вдалося частково завдяки реактуалізованим назвам із каталогів видавців, зокрема такий тренд у своїх підсумках відзначило **«Видавництво Жупанського»**. Як одну з причин вида-

вещь наводить необхідність заповнювати звільнені від російських перекладів ніші (наявність російських перекладів часто суттєво зрізала продажі українських перекладів або й просто робила такі видання неможливими).

«Раніше ми вважали, що минулий 2022 рік був у нас рекордним щодо додруків, але то ми ще не жили у 2023-му, бо в цьому році кількість додруків попередніх видань різних років сягнула вісімнадцяти позицій», – зауважує [Олексій Жупанський](#).

За даними УІК, у 2023-му **270** компаній зареєструвалися як видавці щоправда, [Юрій Марченко з Українського інституту книги пояснює, що насправді їх 19:](#)

*«Свідоцтва про власне видавничу (а не на торгівлю або виготовлення) отримали **245** заявників. Судячи з їхніх назв, це:*

- **96** ФОПів;
- **35** редакцій ЗМІ;
- **33** непрофільні установи (наукові або навчальні заклади);
- **30** юросіб з невиразними назвами, які не відображають профіль діяльності;
- **8** ГО;
- **2** церкви.

*Власне, видавництв – **42**, з них **23** – це старі, відомі на ринку гравці.*

*Підсумок: нових видавців **19**».*

Загалом на 1 липня 2024 року в [Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції](#) внесли **8 480** суб'єктів видавничої справи, з них [6 269](#) — юридичні особи, [2 211](#) — фізичні особи-підприємці.

Юрій Марченко з Українського інституту книги вважає Державний реєстр видавців рудиментом і неефективним управлінським рішенням, переписаним із радянського закону, адже ввійти в нього легко, а потім можна нічого не видавати й однаково бути в реєстрі. Ідеологія реєстру не потребує об'єктивного підтвердження, що суб'єкт справді видав бодай одну книжку. Хоча саме цей реєстр міг би стати непоганим інструментом для збирання статистики, якби можна було зобов'язати зареєстрованих надсилати звіти про свою діяльність або хоча б про річний дохід.

Варто зауважити, що деякі новостворені видавці шукають нетрадиційні підходи та формати й прагнуть вийти на нові аудиторії. До прикладу, заснований у 2024 році проєкт **Kovyla Publishing** планує електронні видання про Україну одразу англійською з виходом на міжнародний ринок через платформу Amazon

Усі учасники видавничого ланцюжка намагаються вживати безпекових заходів, щоб захистити працівників і виробничі потужності від ризиків воєнного часу. Де це можливо, застосовують переваги віддаленої роботи, щоб фахівці могли працювати з менш загрозованих регіонів або з-за кордону.

У 2023-му відкрилося приблизно **50 нових книгарень** і це переважно не просто заклади торгівлі, а осередки гуртування – як читачів, так і професійної спільноти.

Книгарня «Є» у 2023 році відкрила **22** нові книгарні, тобто має вже **56** закладів у **19** регіонах, що утвердило її статус як найбільшої книжкової мережі в Україні. Як зазначають у Книгарні «Є», цей рік став рекордним за всі 16 років існування компанії. Раніше першість серед книжкових мереж посідав **КСД**, що з початку вторгнення 2014 року втратив книгарні в Криму, Донеччині та Луганщині і з понад **70** книгарень тепер має **46**, відкривши чи відновивши (як у Херсоні) вісім книгарень.

Мережа **«Книголенд»** також зросла, зокрема відкривши, за словами Віктора Круглова, найбільшу книгарню України в Харкові, і нині має **34** книгарні. Видавництва, що раніше менше зосереджувалися на B2C продажах в офлайн, попри війну, дедалі активніше розвивають власні книжкові мережі. Так **«Vivat»** вдвічі збільшив кількість книгарень – до семи, а **«Видавництво Старого Лева»** тепер має ще три книгарні-кав'ярні (усього їх **8**).

Проте зростання показують не лише «великі бренди». Так, на Хрещатику відкрився другий **«Сенс»**, **«Книжковий Лев»** відкрив **«Плекай»**, а жодна із запущених у 2022 році інді-книгарень не закрилася. Натомість бачимо відкриття нових незалежних книгарень: **«Фундамент»**, **book.ua**, **RID**, **Readeat**, **«Сковорода»**, **«Місто»**, **Readellion**, кінокнигарня **«Жовтень»**, **«Збірка»** та інші. Щоправда, бум незалежних книгарень – поки що історія, переважно столична, і відкриття книгарень поза містами-мільйонниками здебільшого відбувається силами мереж.

Станом на червень 2024 року в Україні працювало **500** книгарень. Про це свідчать дані [інтерактивної мапи книжкової екосистеми України](#) від [Українського інституту книги](#). Приблизно половина з них – немережеві.

Що важливо, значна кількість видавців та книгорозповсюджувачів усвідомлюють свою місійність і докладаються до процесів деколонізації, надання голосу українським авторам, підвищення помітності української літератури у світі. Тобто їм йдеть-

ся не просто про отримання прибутків, а про усвідомлену гру в довгу та прагнення зробити внесок у зміцнення української ідентичності й подолання викликів сучасності, не лише пов'язаних з війною.

Динаміку книжкового ринку посилюють книжкові ярмарки та події. Поряд з основними, які там, де дає змогу безпекова ситуація, відновили у 2022–2023 роках офлайн-роботу, з'явилися й нові. Це збільшило кількість майданчиків для професійної комунікації та посприяло залученню ширшої аудиторії, яка часто відкривала для себе сучасну українську книжку як таку.

«Проведення Книжкового Арсеналу показало, що читачі є, вони продовжують цікавитись книжками не менше, ніж до повномасштабного вторгнення. Те, що фестиваль відбувся, розблокувало проведення інших подій, – каже Олексій Ерінчак, засновник книгарні «Сенс». – А ось КиївБукФест зі своїми профільними галузевими подіями став хорошим майданчиком для відвертого спілкування між учасниками книжкового ринку».

Посилена повномасштабним вторгненням, міжнародна увага до України поширилася й на книжково-літературну галузь, тож [у 2023 році українські видавці та автори були представлені на книжкових ярмарках у 12 країнах](#), вийшло [понад 130 перекладів українських книжок](#) іноземними мовами (з них **60** – у межах програми Translate Ukraine). Українські видавці теж активно купували права, зокрема на міжнародні бестселери, а книгарі збільшили асортимент іншомовних видань (переважно англомовних).

Зі збільшенням кількості українців за кордоном та формуванням нових спільнот і громад зріс попит на українську книжку – їх закуповували місцеві бібліотеки та вводили в продаж деякі роздрібні мережі. Щоправда, за два з половиною роки стало очевидно, що [білий експорт робить книжки українською надто дорогими](#), щоб забезпечити високі продажі в роздрібній мережі. А в бібліотеках усе залежить від того, наскільки активна й зацікавлена в читанні громада сформувалася поряд, адже вони переважно планують наступні закупівлі, особливо літератури іноземними мовами, спираючись на те, наскільки активно читали запропоновані книжки.

Складно оцінити й спрогнозувати, наскільки українці, що опинилися за кордоном, зацікавлені саме в українській книжці, аадже через постійну міграцію майже неможливо збирати таку статистику. Це підштовхнуло українських видавців і книгарів розвивати електронну книжку та доставлення книжок за кордон, радше ніж

налаштовувати роздрібні продажі в іноземних книгарнях. Це також дає змогу краще [аналізувати попит, географію і смаки кінцевого споживача](#).

Цікавим кейсом для українського книжкового ринку став [перший в історії продаж видавництва як бізнесу](#) – у червні 2024 видавництво «ОСНОВИ» [купила Українська школа політичних студій](#).

Міжнародна підтримка та донорські програми також стали вагомим елементом успішних видавничих проєктів. Українські видавці й далі мали можливість подаватися на програму підтримки «**Creative Europe**», яка підтримує циркулювання перекладів між європейськими мовами, а іноземні – на «**Translate Ukraine**», яка підтримує переклади з української. «**House of Europe**» теж пропонував гранти на переклад (як з української, так і на українську) і проведення подій, а також багато інших можливостей.

Наявність українських стендів та авторів на міжнародних книжкових ярмарках часто теж фінансували організатори та міжнародні організації.

Були також і точкові та ситуативні приклади підтримки: [Міжнародний фонд «Відродження» надав кризовий грант «Фактор-друку» наступного дня після того, як друкарня постраждала від російського обстрілу](#), а [Фонд Говарда Баффета взяв на себе зобов'язання профінансувати відновлення підприємства](#). [Держава також пропонує гранти на розвиток та відновлення бізнесу](#).

Важливими з боку іноземних колег є й такі жести, як листи підтримки, звільнення українських членів професійних асоціацій від сплати членських внесків, менторство та навчальні програми для українських видавців, партнерства між фестивалями.

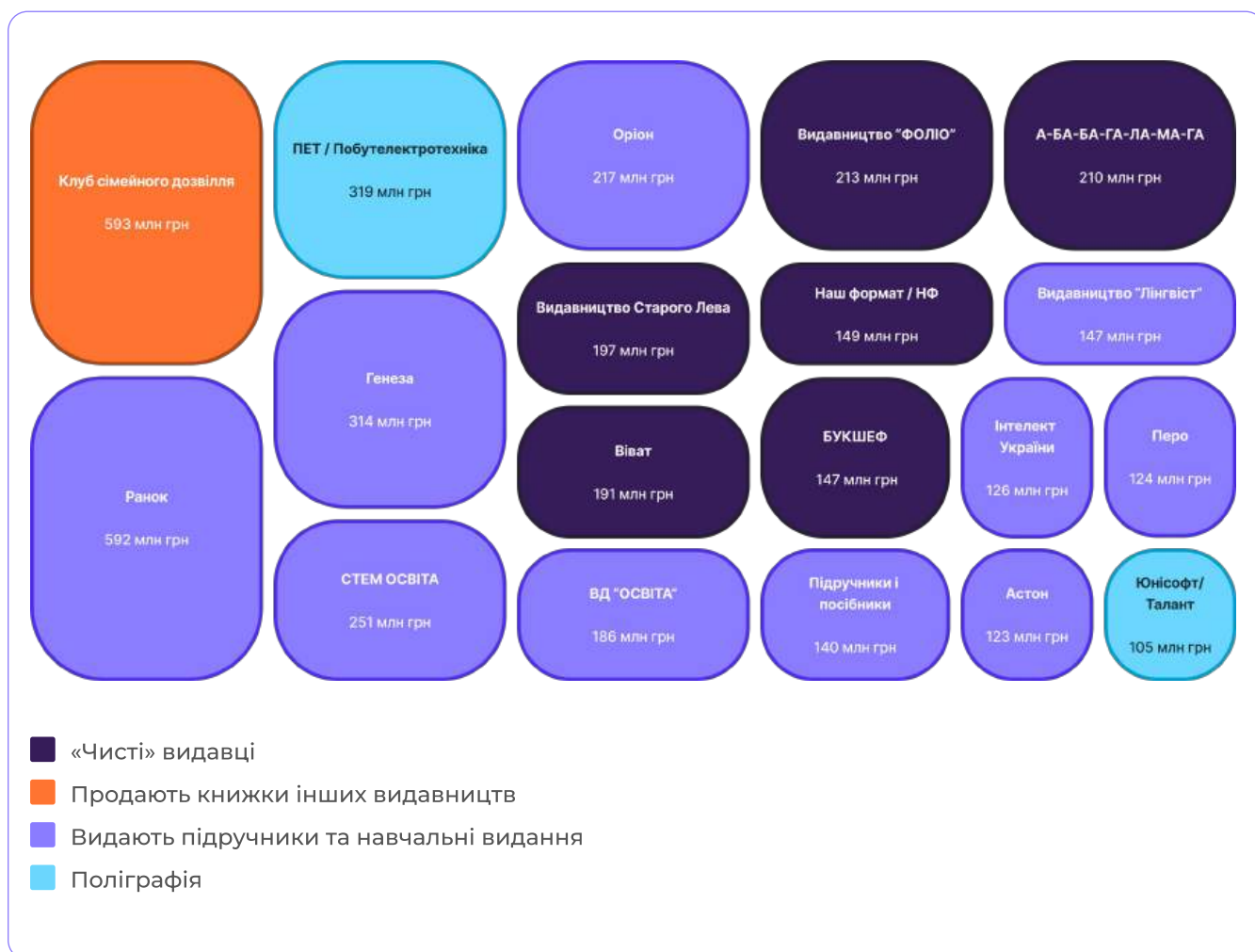
[Фахівці Українського інституту книги проаналізували показники фінансової звітності книговидавничих та книготорговельних підприємств](#) (юридичні особи) за допомогою аналітичних сервісів **YouControl** та **youcontrol.market**. Щоб сформувати рейтинги, використали вибірку підприємств з основним КВЕД 58.11 «Видання книг», з якої були виключені підприємства, що фактично не видають книжок (поліграфія, реклама, медіа), і додані фактичні видавці з іншими КВЕД. До уваги не брали ФОПів, адже їхні фінансові результати не оприлюднені.

Загалом видавці у 2023 році вдвічі покращили виторг (річний дохід від реалізації продукції) проти провального 2022 року й перевищили більш як на третину показ-

ники довоєнного 2021 року. Проте, за даними Книжкової палати, тиражі 2023-го становлять лише **55 %** від показників 2021-го, а отже, обороти зросли внаслідок здорожчання вартості книжок.

Водночас УІК звертає увагу на те, що найгірші фінансові показники – у малих видавництвах. Проте саме вони створюють значну частину впливового контенту, відкривають нові жанрово-тематичні ніші, наважуються друкувати молодих авторів та формують таке важливе для креативного сектору розмаїття. Якщо держава вважає за потрібне зберегти його, треба сформувати відповідні інструменти підтримання малих видавництв і забезпечити належне фінансування.

ТОП-20 українських видавців (виторг понад 100 млн грн)

Джерело: УІК "Фінансові результати підприємств книжкової галузі 2021-2024"

ТОП-10 Книготорговельних підприємств за 2021-2023 роки

Книготоргівці	Виторг 2023	Виторг 2022	Виторг 2021	2023 до 2022	2023 до 2021
Мережа «Є»*	823 332 000	418 464 000	310 574 000	197 %	265 %
Мережа «Буква»*	95 540 401	98 773 100	92 111 500	99 %	106 %
Мережа «Книголенд»*	82 648 300	51 856 500	50 513 900	159 %	164 %
«Рідіт» (Київ)	23 091 100	—	—	—	—
«Будинок книги» (Чернігів)	20 279 000	20 925 000	14 473 000	97 %	140 %
«Книжковий лев» (Київ, Львів)	13 831 552, 56	6 032 275, 17	—	229 %	—
«Сяйво» (Київ)	13 824 500	8 886 600	24 096 100	159 %	57 %
«Буковинська книга» (Чернівці)	11 888 500	9 916 000	7 060 100	120 %	168 %
«Книжковий світ» (Хмельницький)	10 218 800	10 667 200	6 206 600	96 %	165 %
«Суперкнигарня Моя книжкова полиця» (Київ)	8 611 500	4 325 700	4 568 100	199 %	189 %

Джерело: [УІК "Фінансові результати підприємств книжкової галузі 2021-2024"](#)

* разом з інтернетмагазином

ТОП-5 книготорговельних сайтів за 2021-2023 роки

Юрособа / Сайт	Виторг 2023	Виторг 2022	Виторг 2021	2023 до 2022	2023 до 2021	2023 до 2021
Якабу	503 037 200	446 038 000	461 499 000	113 %	109 %	97 %
Книгарня «Є» (за оцінкою 50 % від загального виторгу)	411 666 000	209 232 000	155 287 000	197 %	265 %	135 %
ПП «Нові технології»	46 130 300	7 292 400	6 745 000	633 %	684 %	108 %
ТОВ «Книголенд» (за оцінкою 50 % від загального виторгу)	41 324 150	25 928 250	25 256 950	159 %	164 %	103 %
ТОВ «Наш Формат-Інтернетрі»	17 014 300	16 371 700	6 922 400	104 %	246 %	237 %

Джерело: [УІК "Фінансові результати підприємств книжкової галузі 2021-2024"](#)

Розділ 2. Інструменти підтримки та фінансування галузі

2.1 Грантова та донорська підтримка

На початку становлення українського книговидання вагому роль відіграв Міжнародний фонд «Відродження», який 1993 року започаткував програму «Трансформація гуманітарної освіти в Україні». Вона підтримувала видання сотень підручників, посібників і словниково-довідкової літератури. Книги розсилали поштою в українські школи, вищі навчальні заклади, обласні та університетські бібліотеки. Програма існувала до 1998 року.

Програма з підтримання книговидання та перекладацтва в Україні тривала з 1993 до 2011 року. Завдяки їй видали **600** перекладів українською, над якими працювали майже **500** перекладачів і понад **100** видавництв. Сума виділених фондом коштів становила **4,5** мільйона доларів. Програма активно сприяла [розвитку потужної різноманітної й незалежної видавничої справи](#). З різними назвами програма існувала до 2011 року. По тому вона фактично припинила діяльність, проте досі залишається унікальною для України. За підсумками програми був виданий каталог 600 перекладів, здійснених за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Також переклади з різних мов, книжкові події та програми професійного розвитку підтримували інституції культурної дипломатії різних країн: **Goethe Institute** (Німеччина), **British Council** (Велика Британія), **Institut français** (Франція), **Instytut Polski** (Польща), **Посольство США в Україні**, **NORLA** (Норвегія), **Pro Helvetica** (Швейцарія), проте це були спорадичні проєкти, які не завжди мали тяглість і системність.

Грантові програми від європейських інституцій почали ставати доступними для українських видавців аж наприкінці 2010-х.

Так, у 2016 Україна долучилася до програми «Креативна Європа», а у грудні 2021 року [підписала нову Угоду](#) з Європейським Союзом про участь України у програмі «Креативна Європа» (2021–2027). Завдяки цьому українські видавці отримали змогу подавати заявки на програму підтримки перекладів, а українських авторів долучили до Літературної премії Європейського Союзу.

House of Europe, фінансований Європейським Союзом, у 2020 році [започаткував гранти на переклад для українських та іноземних видавців](#), а також мав програми, які сприяли розвитку взаємодії з іншими галузями.

2.2 Поточні політики та їхні інструменти

Стратегія розвитку читання «Читання як життєва стратегія»

Стратегія, схвалена Кабміном, діятиме до 2032 року й доповнюється операційним планом реалізації у 2023–2025 роках.

Мета Стратегії – формування звички та потреби в читанні як обов'язкового компонента життєвої стратегії громадян, поліпшення читацької грамотності та сприяння розвитку людського потенціалу. Стратегія має міжгалузевий характер і потребує створення міжвідомчої робочої групи, чого досі не відбулося.

Стратегію реалізують у двох стратегічних напрямках:

- підтримка й розвиток книжкової екосистеми – внаслідок реалізації цього напрямку читачі отримають доступ до якісної різножанрової книжки, насамперед україномовної, у різних форматах відповідно до потреб;
- формування навички й потреби в читанні – внаслідок реалізації цього напрямку люди й спільноти вибиратимуть читання як свідому та регулярну практику для дозвілля, навчання й розвитку.

Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції

Інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення реєстрових даних та надання реєстрової інформації про суб'єктів видавничої справи, що провадять свою діяльність на території України. Реєстр ведуть з метою обліку та аналізу інформації про суб'єктів видавничої справи.

Держатель Реєстру – МКСК, адміністратор Реєстру – Держкомтелерадіо, технічний адміністратор Реєстру – структурний підрозділ МКСК.

Обмеження імпорту та видання книжок російською мовою

22 червня 2023 року президент України Володимир Зеленський підписав [Закон № 2309-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України»](#).

Оскільки до повномасштабної війни книжки з Росії займали від **50 %** до **70 %** українського ринку, цей закон став суттєвим стимулом, щоб зміцнити українських видавців.

Після підписання текст Закону надіслали інституціям ЄС, щоб ті додатково оцінили, чи можуть його окремі норми вплинути на виконання зобов'язань у частині захисту прав меншин, зокрема мовних, у контексті рекомендації Висновку Європейської комісії щодо заявки України на членство в ЄС.

Звільнення української книги від ПДВ

Ще у 2000 році [було скасовано ПДВ на навчальну літературу](#), а у 2015-му Верховна Рада України ухвалила [Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України \(щодо підготовки, виготовлення, розповсюдження книжок та періодичних видань друкованих засобів масової інформації вітчизняного виробництва\)»](#). Відповідно до цього закону, на митній території України звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з постачання (передплати) та доставки періодичних видань друкованих засобів масової інформації (крім видань еротичного характеру) вітчизняного виробництва, підготовки (літературне, наукове і технічне редагування, коригування, дизайн та верстка), виготовлення (друк на папері чи запис на електронному носіїві), розповсюдження книжок, у тому числі електронного контенту (крім видань еротичного характеру) вітчизняного виробництва, учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників, словників українсько-іноземної або іноземно-української мови вітчизняного виробництва на митній території України.

Сертифікати Є-підтримка та державна підтримка на придбання книжок

Наприкінці 2021 року, під час вакцинаційної кампанії проти коронавірусу, уряд запровадив програму грошових бонусів, які можна було використати на культурні послуги та придбання книжок, на які витратили щонайменше **705** млн гривень. І хоча програма тривала лише кілька місяців до початку повномасштабного вторгнення, усі видавці згадують про неї як про надзвичайно потужну державну допомогу галузі, що перебувала в кризовому стані після майже двох років пандемії. З недоліків згадували такі моменти: програма діяла до заборони імпорту російських книжок, тому частина державних коштів витекла на російський ринок; щоб узяти участь у програмі, потрібно було мати КВЕД «Торгівля книгами» та POS-термінал із відповідним кодом товарів, проте в магазинах, які торгують не лише книжками, а й іншими товарами, неможливо було перевірити, чи оплата не була здійснена за іншу продукцію.

17 червня 2024 року президент підписав законопроекти **11251** від 10.05.2024 р. та **9568** від 07.08.2023 року, чим були внесені зміни до ЗУ від 2003 року і запущене впровадження державної допомоги на придбання книжок для молоді й на відшкодування книгарням витрат на оренду. Зараз готують підзаконні нормативні акти і в бюджеті на 2024 рік виділені кошти.

Уже цього року 18-річні українці отримають державну допомогу на придбання книжок вартістю **908** гривень, які можна буде використати впродовж року. Скористатися нею можна буде через додаток Дія громадянам України, яким із 1 січня 2024 цього року виповнилося або виповниться **18** років. Очікують, що завдяки цим коштам видавництва отримають змогу надрукувати **1,5–2** млн примірників. Після припинення воєнного стану сертифікати видаватимуться і батькам новонароджених. Придбати можна буде лише книжки українською мовою, перелік розповсюджувачів із зазначенням їхніх адрес (для сайтів – це url) опублікують на сайтах Українського інституту книги та Дії (за аналогією до списку учасників програми eВідновлення).

У межах проєкту RES-POL заплановано оцінити політику, за якою впроваджували програму eПідтримка.

Відшкодування оренди книгарням

Законом від 17 червня 2024 року також передбачена програма державних субсидій для книгарень на відшкодування витрат на оренду майна. [На сьогодні Кабмін затвердив усю нормативну базу, проте старт програми відклав на один рік після припинення або скасування воєнного стану.](#)

Отримати таку субсидію зможуть розповсюджувачі книговидавничої продукції, які здійснюють роздрібну торгівлю через магазин, розміщений в об'єкті оренди, при чому не менш ніж **80 %** загальної площі обладнані під торгівлю книгами. Книги мають бути виданими виключно державною мовою або державною мовою та мовами корінних народів України та / або офіційними мовами Європейського Союзу. Торгівля має здійснюватися з використанням РРО, а доходи від торгівлі книжковими виданнями мають становити не менш ніж **80 %** усіх доходів від реалізації продукції, товарів та послуг без урахування продажу книговидавничої продукції через мережу Інтернет.

Усі дискусії щодо впровадження цієї програми викладено в істотному питанні «Програма відшкодування оренди книгарням та її потенційні ризики».

Поповнення бібліотечних фондів

З 2018 по 2021 рік діяла [Програма поповнення фондів публічних бібліотек](#), яку реалізовував Український інститут книги. За ці роки загальний наклад закупівель становив понад **2** млн примірників. Зараз бібліотечні фонди в громадах оновлюють за кошти місцевого бюджету, проте, згідно з [дослідженням УІК](#), місцева влада цим переважно нехтує. Також запущено додаток для Android [eЧитальня](#) – цифрову бібліотеку, яка пропонує приблизно сотню творів українських авторів, проте він так і не запрацював повноцінно, адже держустанови не можуть розробляти й підтримувати роботу мобільних додатків, особливо в умовах, коли кошти на закупівлю електронного контенту не виділені.

Мистецькі конкурси УІК з видання книг

У 2023-му Український інститут книги провів мистецький конкурс проєктів, спрямованих на випуск книжкової продукції. Було отримано 308 заявок на участь від 89 видавців. Після відбору та оцінювання, що мало чотири етапи, підписали 131 угоду з 54 видавцями-переможцями. 127 000 примірників нових книжок поповнили

бібліотечні фонди в різних регіонах України. За правилами конкурсу, видавці мають право робити комерційний додрук видань. У 2024 практику проведення конкурсу продовжили.

Мистецький конкурс МКСК «Книга для зміцнення національної єдності»

У 2022–2023 роках МКСК через ДП «Центр захисту інформаційного простору України» провело мистецький конкурс «Книга для зміцнення національної єдності».

За два роки уклали **59** угод із видавництвами на загальну суму **24,2** млн грн, однак **45** із **59** замовлених книжок побачили світ у двох видавництвах.

Результати аудиту свідчать про неефективність цієї програми. За свідченням професійного середовища, більшість видавців не знала про згаданий проєкт, а значна частина накладів (до **70–90 %**) залишається на складах, зокрема й частина книжок, виданих у межах програми англійською мовою; до того ж за зберігання цих книжок сплачують державними коштами. Усе це ставить під сумнів якість та актуальність таких видань і прозорість програми загалом.

Гранти на переклад з української Translate Ukraine

Програма Українського інституту книги, у межах якої видавцеві частково компенсують витрати на переклад та видання української літератури іншими мовами коштом Державного бюджету України. Мета програми — збільшення видимості України та української літератури в міжнародному культурному просторі, зростання впізнаваності голосів українських авторів за кордоном, забезпечення доступу іноземних читачів до творів української літератури.

Translate Ukraine запрацювала в Українському інституті книги 2020 року. Відтоді в межах програми вийшло **176** перекладів українських книжок різними мовами світу. У 2022 році програму реалізувати не вдалося через повномасштабне вторгнення, але у 2023-му програма відновила роботу.

Загалом програма має дуже добрі відгуки від заінтересованих сторін в Україні й за кордоном. Єдиний недолік, який стримує видавців подаватися, – тривалість програми, адже перекладену книжку треба видати до закінчення фінансового року в Україні – за такий термін складно якісно виконати перекладний проєкт.

Українські книжки для дітей вимушених мігрантів

Проєкт «Книжки без кордонів» реалізував УІК під патронатом першої леді Олени Зеленської спільно з МКІП та МЗС до кінця 2022 року. Проєкт мав на меті допомогти дітям, які вимушено покинули Україну знизити тривожність, успішно інтегруватися в нове оточення та зберегти національну ідентичність в іншій країні.

Чотирнадцять українських видавців безкоштовно надали **40** макетів дитячих книжок українською мовою, а Федерація європейських видавців зібрала понад 52 тисячі євро для видання близько 40 тисяч примірників. Громадські організації, органи місцевої влади, українські дипломатичні представництва за кордоном шукали партнерів й робили додаткові накладки, а волонтери допомагали їх розповсюдити. За час роботи проєкту вдалося надрукувати й поширити майже **300** тисяч книжок у **20** країнах світу.

Також були створені [каталоги та перелік дистриб'юторів](#), до яких можна звернутися, щоб закупити книжки українською.

Трирічний проєкт Федерації європейських видавців та Українського інституту книги **Tales of EUkraine**, який триватиме до жовтня 2025 року, має на меті забезпечення українських дітей, що вимушено виїхали в Європу, двомовними книжками. Проєкт фінансований програмою Європейської комісії Creative Europe, у його межах друкуватимуть й розповсюджуватимуть двомовні видання дитячих книжок для українських дітей, переміщених у європейські країни.

У рамках TEUk створено каталог із продажу прав на переклад понад **100** українських дитячих книжок, які можна придбати в різних європейських країнах; [цей каталог розміщений на платформі Франкфуртського книжкового ярмарку](#). За підтримки своїх національних асоціацій видавці можуть придбати права на переклад книжок і видати їх. Після цього їхні національні асоціації за кошти Creative Europe викуповуватимуть значну частину надрукованих примірників і здійснюватимуть нагляд за розповсюдженням книжок за допомогою мережі громадських організацій, державних установ та інших організацій.

Українська книжкова полиця

Проєкт під патронатом першої леді Олени Зеленської й за підтримки Міністерства культури та стратегічних комунікацій, МЗС та Українського інституту книги спрямований на забезпечення бібліотек світу книжками українською мовою. За його посередництвом книжки отримали Національна бібліотека Вірменії, бібліотека Спільноти зовнішньої політики Індонезії, Центральна бібліотека Столичної бібліотеки Угорщини, Мариборська бібліотека Словенії, бібліотека Муніципального музею Кіпру, міська бібліотека м. Лінчепінг у Швеції. До проєкту залучено донорські кошти Благодійного фонду «Київська школа економіки». Загалом українські книжкові полиці відкрилися у 37 країнах: Австрії, Туреччині, Литві, Словаччині, Швеції, Чехії, Франції, Нідерландах, Греції, Латвії, Фінляндії, Йорданії, Хорватії, Лівані, Японії, Бельгії, Албанії, Республіці Корея, Польщі, Швейцарії, Німеччині, Іспанії, Норвегії, Молдові, Катарі, Словенії, Азербайджані, Болгарії, Португалії, ПАР, Кіпрі, ОАЕ, Намібії, Північній Македонії, Угорщині, Індонезії та Вірменії. 170 полицок налічують 44 тис. видань.

Програми Українського культурного фонду

У 2018–2021 роках УКФ підтримав багато проєктів за напрямом **«Література та видавнича справа»**, частина з них фінансували книжкові видання, проте значна кількість також підтримувала книжкові події та фестивалі, промоцію читання, кроссекторальну співпрацю, резиденції, інклюзивні проєкти та інші активності, пов'язані з книговидаванням. Серед актуальних програм фонду немає лотів на підтримку книговидавання, проте літератори можуть подаватися на стипендію, щоб відновити культурно-мистецьку діяльність.

Участь у міжнародних подіях

Український інститут книги відіграє важливу представницьку та об'єднавчу роль для присутності української професійної спільноти на міжнародних ярмарках і подіях. Упродовж останнього десятиліття Україна брала участь у багатьох подіях за кордоном. Окрім видавців та авторів, на українських стендах часто присутні перші особи та представники дипкорпусу. Таку участь фінансували частково державним коштом, частково коштом донорів, проте з 2023 року помітна тенденція зменшувати міжнародну підтримку в цьому напрямку.

Міжнародні книжкові ярмарки

Джерело: [Книги задля розвитку. П'ять років в Українському інституті книги Звіт Олександри Коваль \(2018 - 2023\)](#)

Державні премії та відзнаки

- [Національна премія України імені Тараса Шевченка](#) – найвища в Україні державна нагорода для діячів культури. Її присуджують лише один раз за життя й за найвидатніші твори. Лауреатів визначають у семи категоріях: література; публіцистика та журналістика; літературознавство та мистецтвознавство; музичне мистецтво; театральне мистецтво; кіномистецтво й візуальні мистецтва.
- [Премія КМУ імені Лесі Українки](#) за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва заснована 1971 року на честь святкування 100-річчя від дня народження Лесі Українки, вручають премію щороку 25 лютого в день народження письменниці. Від 1972 до 2003 року відзнака мала назву «Літературна премія імені Лесі Українки», 2004-го вона отримала статус урядової та змінила назву. Відтоді її присуджують у чотирьох номінаціях: літературні твори для дітей та юнацтва; художнє оформлення книжок для дітей та юнацтва; театральні вистави для дітей та юнацтва; кінотвори для дітей та юнацтва (з 2007).
- [Премія імені Івана Франка](#) – щорічна літературна премія, яку присуджують авторам нових оригінальних публіцистичних творів у галузі інформаційної діяльності, що сприяють утвердженню історичної пам'яті народу, його національної свідомості та самобутності, спрямовані на державотворення і демократизацію українського суспільства. Премію присуджує з 2004 року Державний комітет телебачення і радіомовлення України щорічно до дня народження Івана Франка – 27 серпня.
- [Літературно-мистецьку премію імені Богдана Хмельницького](#) Міністерства оборони України присуджують з 2010 року за краще висвітлення військової тематики у творах літератури та мистецтва. Дві премії присуджують до Дня Збройних Сил України. Кандидатів на здобуття премії пропонують заступники міністра оборони України, командувачі видів Збройних Сил України. Для присудження премії створюють Комітет, який затверджує Міністр оборони України що два роки.
- [Drahoman Prize](#) – відзнака для перекладачів з української мови на мови світу, заснована 2020 року Українським інститутом, Українським ПЕН та Українським інститутом книги.

Розділ 3. Методологія дослідження істотних питань галузі

Підсектор «Книговидання та книгорозповсюдження» належить до сектору «Креативні індустрії», проте в секторі «Мистецтво і культура» є підсектори «Література» та «Бібліотеки». Усі ці підсектори тісно пов'язані між собою, на що зважали експерти під час дослідження. Основним завданням першої фази проєкту було визначення істотних питань, які стримують функціонування й розвиток галузі. Їх викладено, обґрунтовано, розтлумачено та проранжовано в цій аналітичній записці.

З боку проєкту RES-POL сектор «Книговидання та книгорозповсюдження» досліджувала **Галина Шиян**, ключова експертка з креативних індустрій агенції PPV. Дослідження проводили за активної підтримки Українського інституту книги, і воно складалося з таких етапів:

Аналіз даних та мапування гравців галузі

На цьому етапі було зібрано й проаналізовано наявні дослідження та матеріали – як доступні у відкритому доступі, так і надані партнерами, зокрема УІК.

З 1997 року Книжкова палата України раз на рік видає [збірник «Друк України»](#), який містить основні показники, що характеризують видавничу діяльність в Україні за звітний період і подає відомості про випуск книг і брошур за тематичними розділами; з 2005 року цю аналітику почали надавати у форматі пдф-звітів. Більшість важливих досліджень [публікують на сайті УІК](#).

Перші важливі докладні дослідження української видавничої галузі почалися з [проєкту Ukrainian Reading and Publishing Data 2018](#), а 2019-го [Британська Рада в Україні та УІК залучили до вивчення української видавничої галузі консультантку-дослідницю Емму Шеркліф](#). А у 2021 році УІК та Торговий відділ посольства Канади в Україні провели дослідження «**The Ukrainian Book Market: Prospects and Opportunities**», на основі якого склали [довідник ринку](#). У квітні 2023 року опублікували [A Brief Overview of the Ukrainian Publishing Sector](#) від ініціативи Supporting Ukrainian Publishing Resilience and Recovery (SUPRR).

З цікавого ракурсу галузь також розглядають у дослідженнях [проєкту «Підтримка промоції читання в Україні»](#) та [«Як працює репутація на книжковому ринку України?»](#).

Важливим джерелом інформації також є професійні галузеві медіа, як-от [«Читомо»](#), [«Сенсор»](#), а також економічні видання [Forbes](#), [AIN](#) та інші.

Майданчиками для обговорень і суперечок щодо актуальних питань галузі часто стають також приватні та корпоративні сторінки гравців ринку в соцмережах.

Усі джерела з посиланнями докладно вказані в цьому документі.

Глибинні інтерв'ю з представниками галузі

До дослідження були залучені:

- видавці (великі, середні та малі);
- книгарі (мережеві та незалежні);
- видавці та дистриб'ютори аудіокнижок;
- видавці та дистриб'ютори електронних книжок;
- імпортери іноземної літератури;
- друкарі та інженери-технологи;
- оглядачі та аналітики книжкової галузі й ринку.

1	Мар'яна Савка та Микола Шейко	<u>В-во ВСЛ</u>	засновниця, головна редакторка / директор	великі видавництва широкого асортименту
2	Віктор Круглов	<u>В-во «РАНОК»</u>	засновник	великі видавництва широкого асортименту
3	Олена Рибка	<u>В-во «Vivat»</u>	шеф-редакторка	великі видавництва широкого асортименту
4	Антон Мартинов	<u>В-во «Лабораторія додаток «Librarius»</u>	засновник	середні видавництва; мобільний застосунок для позичання та придбання книжок
5	Роман Малиновський	<u>В-во «Вавилонська бібліотека»</u>	засновник	малі нішеві видавництва, перекладна література
6	Богдана Павличко	<u>В-во «Основи»</u>	колишня власниця	малі нішеві видавництва, артбуки, література про Україну англійською
7	Олександр Попович	<u>Друкарня «Юнісофт»</u>	директор	друкарні
8	Олег Дячок	інженер-технолог	фрилансер	макетування, підготовка до друку, друк, реставрація, збереження книжок

9	Олексій Ерінчак	Книгарня «СЕНС»	засновник	торгівля книгами, великі незалежні книгарні, книгарні як громадські простори
10	Катерина Іванова	Книгарні «Книжковий Лев» , «Плекай»	засновниця	незалежні книгарні, букіністичні книгарні
11	Катерина Котвіцька	MeGoGo	менеджерка MeGoGo Audio	аудіокниги
12	Олег Одольський	Компанія «Лінгвіст»	засновник	імпорт книжок іноземними мовами та навчальної літератури; адаптація та локалізація іноземної навчальної літератури до українських програм
13	Ірина Батуревич	Медіа «ЧИТОМО»	засновниця	спеціалізоване медіа про книговидання та літературу
14	Тетяна Гонченко	Блог «Непозбутий книгочитун»	засновниця	блог про книговидання та літературу
15	Поліна Городиська	Перекладачі в дії / експертка підсектору «Література» (RES-POL)	фрилансерка	експертиза в галузі літератури та художнього перекладу
16	Інна Білоножко	Indie Book Data	засновниця	аналіз книжкового ринку
17	Радослава Кабачій	Міжнародний фонд «Відродження»	менеджерка ініціатив у сфері культури	донорська підтримка галузі культури

Стратегічна сесія Українського інституту книги

У квітні 2024 року УІК провів стратегічну сесію, на якій зібрав гравців ринку, щоб обговорити виклики та проблеми.

За результатами фахового обговорення проблем книжкової сфери запропоновані чотири головні напрями спільних дій:

- Популяризація читання як потреби, промоція бібліотек як місця доступу до книжок, важливість бібліотечних закупівель.
- Посилення взаємодії видавців між собою та з книготоргівцями, важливість зміцнення довіри та дотримання доброчесності.
- Підсилення професійної спроможності персоналу підприємств галузі.
- Актуальність протидії книжковому контрафакту та піратському контенту.

Результати стратегічної сесії враховані у формуванні списку істотних питань у цій записці. Ідеї рішень, запропоновані для кожного напрямку, подані в **додатку 2**.

Публічне обговорення першої пропозиції істотних питань

У червні провели публічне обговорення визначених істотних питань, до якого могли долучитися всі гравці галузі; у такий спосіб забезпечили дискусію, у якій мали нагоду висловитися всі заінтересовані сторони. В онлайн події взяли участь понад **40** учасників. Активно ділилися досвідом і думками такі з них:

1	Ілона Замоцна	<u>В-во «Віхола»</u>	співзасновниця	середні видавництва
2	Ксенія Мацкевич	<u>В-во «Кальварія»</u>	директорка з комунікацій та авторських прав	малі видавництва
3	Юлія Плоха	<u>В-во «Punkt Publishing»</u>	головна редакторка	малі видавництва
4	Дмитро Феліксов	<u>ТОВ «ReadEat»</u>	керівник	торгівля книгами, незалежні книгарні, книгарні як громадські простори
5	Юрій Марченко	<u>Український інститут книги</u>	аналітик	державна інституція
6	Ірина Батуревич	<u>Медіа «ЧИТОМО»</u>	засновниця	спеціалізоване медіа про книговидання та літературу
7	Мирослава Прихода	<u>Асоціація українських редакторів</u>	президентка	редактори

Обговорення отримало понад тисячу переглядів і було активно коментоване на [телеграм-каналі «Непозбувний книгочитун»](#), у [соцмережах гравців галузі](#) та [профільних медіа](#).

Верифікація та ранжування істотних питань ширшими колами гравців галузі (онлайн-опитувальник) та фіналізація істотних питань

Останнім етапом дослідження було [ранжування істотності питань через анкету](#), яку мало змогу заповнити якнайширше коло гравців галузі. В опитуванні взяли участь **69** респондентів. Питання ранжували за такою шкалою:

- 5** – критичне істотне питання / проблема паралізує галузь або містить дуже високі ризики для майбутнього розвитку подій;
- 4** – вагоме істотне питання / проблема сильно загрожує роботі галузі або містить високі ризики для майбутнього розвитку подій;
- 3** – істотне питання, яке має певне значення / проблема суттєво перешкоджає роботі галузі, але не може її зупинити або містить помірні ризики для майбутнього розвитку подій;
- 2** – незначне істотне питання / проблема створює незначні незручності для фахівців галузі або містить низькі ризики для майбутнього розвитку подій;
- 1** – взагалі неістотне питання / проблема ніяк не впливає на роботу галузі, не містить жодних ризиків для майбутнього розвитку подій або взагалі надумана;
- 0** – не маю думки щодо цього питання / проблема мене не стосується.

Розділ 4. Істотні питання галузі

4.1 Ранжування істотних питань

	Істотне питання	Відсоток респондентів, які визначили питання вагомим або критичним	Чи є наслідком війни	Чи можна вплинути політиками
1	Загроженість інфраструктури (особливо харківських друкарень), недоступне страхування ризиків	74 %	так	Потребує додаткового аналізу
2	Критична для галузі інфраструктура не визнана критичною для держави	71 %	так	так
3	Піратство та контрафакт. Низький загальний рівень грамотності та свідомості в питанні поваги до авторського права.	70 %	ні	так
4	Складність або неможливість бронювання від мобілізації рідкісних ключових фахівців	70 %	так	потребує додаткового аналізу
5	Гострий брак персоналу внаслідок війни	57 %	так	потребує додаткового аналізу
6	Ефективність інструментів державної підтримки галузі, зокрема програми відшкодування оренди книгарням	54 %	ні	так / варто проаналізувати наявні механізми та результати після першого року функціонування програми й на основі цього вирішувати, чи потрібні модифікації
7	Недоступність кредитів 5–7–9 % через брак забезпечення	50 %	ні	так
8	Відсутність якісної та актуальної статистики книжкової галузі та ринку	49 %	ні	так

	Істотне питання	Відсоток респондентів, які визначили питання вагомим або критичним	Чи є наслідком війни	Чи можна вплинути політиками
9	Брак інституту літагентства (внутрішнього та зовнішнього); нерозуміння світового ринку авторами, видавцями, агентами	48 %	ні	так *Напрацювання політик та стратегій спільно з сектором «Література»
10	Низька інтегрованість книги в інші креативні індустрії (наприклад, продаж ліцензій на кіно, комп'ютерні ігри, принти для одягу, мерч)	46%	ні	так *Напрацювання політик та стратегій спільно з іншими секторами КІ та сектором «Література»
11	Брак фахових перекладачів художніх текстів з мов світу на українську та з української на мови світу	45 %	ні	так *Напрацювання політик та стратегій спільно з сектором «Література»
12	Брак актуальної фахової технічної та академічної літератури українською мовою	45 %	ні	так
13	Неврегульованість ринку та демпінгові війни	44 %	ні	ні
14	Брак формальних і неформальних навчальних програм та програм підвищення кваліфікації, які відповідають запитам ринку	39 %	ні	так
15	Брак фахових редакторів усіх рівнів (літературних, концептуальних, головних)	36 %	ні	Потребує додаткового аналізу *Напрацювання політик та стратегій спільно з сектором «Література»
16	Фінансова та логістична недоступність представницьких поїздок за кордон для більшості гравців галузі	35 %	так	так
17	Брак професійних асоціацій та обміну професійним досвідом	35 %	ні	Потребує додаткового аналізу

	Істотне питання	Відсоток респондентів, які визначили питання вагомим або критичним	Чи є наслідком війни	Чи можна вплинути політиками
18	Недостатність інститутів премій, професійних медіа, критики	33 %	ні	так *Напрацювання політик та стратегій спільно з сектором «Література»
19	Брак системності в залученні українців за кордоном, невизначеність податкового резидентства кочових фахівців	33 %	так	так
20	Брак кваліфікованих фахівців, особливо з робочою англійською та компетенціями, необхідними для роботи на рівні міжнародних проєктів та грантового менеджменту	30 %	ні	Потребує додаткового аналізу
21	Брак нових українських авторів різних жанрів	30 %	ні	так *Напрацювання політик та стратегій спільно з сектором «Література»
22	Висока вартість іноземної книги, зокрема через ПДВ на книжковий імпорт; часткова тінізація імпорту та ухилення від ПДВ	26 %	ні	так
23	Ціна на обкладинці та її доцільність	20 %	ні	Потребує додаткового аналізу
24	Стандарти якості робіт, послуг та продуктів у книжковій індустрії	19 %	ні	так

4.2 Опис істотних питань

Істотні питання галузі поділено на чотири основні блоки:

- Інфраструктура та фінанси;
- Доступність персоналу, фахівців та компетентностей;
- Бізнес-середовище та інституції;
- Взаємодія з іншими галузями, творчим середовищем та споживачем.

Інфраструктура та фінанси

Загроженість інфраструктури, недоступність страхування ризиків

Повномасштабне вторгнення збільшило ризики бізнесів в Україні до критичного рівня й унеможливило довгострокове планування. Водночас зберігається градація загроженості за регіонами. Висока концентрація друкарень та видавництв у Харкові робить книговидавничу галузь особливо вразливою. І якщо видавництва можуть дещо послабити загрози, перевівши на віддалену роботу частину працівників, то друкарні міцно прив'язані до розбудованої інфраструктури й рідкісного та дорого обладнання, яке накопичували й удосконалювали роками.

Зі слів респондентів дослідження, харківські друкарні роками охоплювали понад половину, механізоване книговиробництво стабільної якості. Інші друкарні досі не мають такого обладнання, продуктивності й рівня якості. Якщо деякі процеси, як-от оброблення корінця (обтискання, проклеювання, окантування, круглення й відгінання фальців) виконують простішими способами, то книжки швидко втрачають форму.

Зараз потоки замовлень частково переспрямували на дрібніші друкарні в різних містах (Київ, Тернопіль, Дрогобич), але через брак потужностей, досвіду та професійних кадрів вони не мають спроможності задовольнити потенційні запити видавництва. І хоча в Україні є друкарні, які мають непогані друкарські потужності, саме післядрукарські процеси, наприклад книжкові лінії оброблення корінця, найкращі у Харкові і лише харківські друкарні мають цілісні комплекси, а не окремі лінії.

Одна з найбільших друкарень «Фактор-Друк», яка, працюючи на поліграфічному ринку з 1996 року, займала приблизно **30 %** національного ринку й мала в штаті **450** осіб, 23 травня 2024 року серйозно постраждала від влучання російської ракети, зазнавши людських втрат і матеріальних збитків. Унаслідок удару загинули **7** працівників, **22** особи отримали травми. Ракета влучила в центр цеху, з **4** тисяч квадратних метрів виробничої площі зруйновано більш ніж тисячу, пошкоджено унікальне обладнання, знищено понад **45** тисяч надрукованих книжок.

До повномасштабного вторгнення потужності підприємства давали змогу випускати приблизно **50** мільйонів книжок у твердій та м'якій обкладинці, **100** мільйонів журналів і **300** мільйонів газет на рік. Приблизно **20 %** продукції друкарні [становили закордонні замовлення](#). Проте навіть після такого трагічного й нищівного удару підприємство одразу кинуло всі зусилля на відновлення роботи й [наступного дня отримало підтримку фонду «Відродження»](#).

Першими рішеннями, які спадають на думку, є релокація друкарень або запуск нових підприємств у безпечніших регіонах чи навіть за кордоном. Проте навіть за доволі поверхового аналізу очевидна складність або й неможливість такого рішення. Релокація – комплексний процес, який має не лише технічні й логістичні, а й соціальні та політичні складники.

Олександр Попович, директор компанії «Юнісофт», однієї з найбільших друкарень в Україні, що обслуговує понад **200** локальних видавництв та видавців Європи і ще у 2021 році відкрила представництво книжкової фабрики в Польщі, засвідчив, що, проаналізувавши різні можливості, прийняв тверде й усвідомлене рішення підвищувати рівень безпеки та захищеності виробничих потужностей та робочих місць у Харкові. [Друкарня зазнала удару ще в березні 2022 року](#), але вже тоді позиція керівника була дуже чіткою: *«Пошкодження безумовно є, на територію компанії впав снаряд та пошкодив газопровід. Є невеликі проблеми. Але завдяки оперативним діям наших хлопців та ДСНС нічого страшного не маємо. Люди цілі, обладнання не пошкоджене. Фасад – відновимо»*.

Зараз Олександр Попович каже:

«В нас був приліт в перші тижні вторгнення, була знищена велика кількість паперу, частина офісних приміщень. Ми терміново перекрили газ, пожежники гасили майже півдоби, збитки склали більше 10 млн грн. Обладнання, яке згоріло ми вже купили заново, головне для мене було, що ніхто з людей не постраждав, тому що саме головний наш скарб – це люди».

Безумовно питання релокації розглядалось, особливо на початку вторгнення. Я рахував, куди і як переносити, в яку частину України чи, може, взагалі за кордон. Але ми вирішили з власником компанії, що на сьогоднішній день немає підстав це робити, тому що ми в будь-якому випадку не можемо забрати всі родини. В нас працює біля 400 працівників, з урахуванням родин це десь півтори тисячі людей, я не зможу забрати півтори тисячі людей і перевезти кудись, тому що вони можуть просто не поїхати. А моя втеча з Харкова буде виглядати як зрада міста. Тому з самого початку ми підготували більш-менш надійне укриття з аварійним живленням, власним водогоном з резервними ємностями та інтернетом і з травня 2022 відновили роботу після короткої паузи. Зараз виготовляємо в місяць у середньому приблизно 750 тис. книжок твердій палітурці, в тому числі для замовників за кордоном. Для нас було дуже важливо відчувати довіру наших замовників. В цьому році плануємо вийти на рівень десь приблизно 9 мільйонів книжок. Ми поставили собі достатньо потужне обладнання для виробництва електричної енергії, нам достатньо 15 хвилин, щоб перемкнутися на генераторну систему. Ми працювали на генераторах без проблем взагалі декілька тижнів – собівартість підвищується, але не критично, тому ми беремо ці додаткові витрати на себе. В нас є система оповіщення, ми захистили повністю фасад на висоту 3 метри кубами з піском, заклеїли вікна бронеплівкою, оснастили всіх працівників протидимними рестораторами. Ми домовились з МНС району про те, що вони зроблять пожежні розрахунки і інструктаж. Я не знаю, чи це захищає нас на 100 %, але ми намагаємося зробити максимально для захисту людей, тому що люди для мене – це головне. Крім того, є розуміння, що якщо з міста поїдуть, якщо поїде наша компанія і інші люди – місто залишиться порожнім. А порожнє місто ніхто захищати не буде. Тому ми в минулому році відкрили нові напрямки, а в цьому закупили нове обладнання на декілька сотень тисяч євро, щоб показати, що ми нікуди не будемо їхати».

Тісно пов'язане з попередньою проблемою визнання друкарень критичною для держави інфраструктурою не в останню чергу тому, що вони виготовляють також шкільні підручники. Це підвищує безпекові гарантії й захист з боку держави, адже об'єкти, внесені до реєстру критичної інфраструктури, [мають високий пріоритет у забезпеченні електроенергією та водопостачанням, а також зазвичай можуть бронювати до 100 % працівників](#). Крім цього, важливо ретельно проаналізувати можливості страхування воєнних ризиків і запровадити цю практику для тих, хто залишається працювати в загрозованих регіонах.

Недоступність кредитів 5–7–9 % через брак забезпечення

Важливим інструментом для започаткування й масштабування бізнесу є доступність кредитних коштів. Щоправда, за підсумками глибинних інтерв'ю, більшість українських видавців і книгарів звикли розраховувати на себе або дофінансовуватися завдяки партнерам-меценатам та грантовим коштам. При цьому книгарні переважно беруть книжки на реалізацію, тому фактично їх кредитують видавці. Втім, з розвитком ринку з'являється й попит на банківські інструменти кредитування, що помітно з ранжування цього істотного питання.

В Україні функціонує урядова програма [«Доступні кредити 5–7–9 %»](#), розроблена відповідно до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 28 від 24 січня 2020 року. Ця програма [реалізується Фондом розвитку підприємництва](#) і є складником урядової політики «Зроблено в Україні» для підтримки українських виробників. На сьогодні участь у програмі беруть **46** банків; тільки від початку 2024 року українські підприємці отримали **14 645** пільгових кредитів за програмою «Доступні кредити 5–7–9 %» на загальну суму **55,2** млрд гривень. Понад дві третини від цієї суми припадає на [сектори сільського господарства та переробної промисловості](#). 30 квітня 2024 року Уряд дещо модернізував програму «5–7–9 %» так, щоб [перефокусувати цей вид державної підтримки насамперед на інвестиційне кредитування](#).

Проте навіть з привабливими ставками 5–7–9 % кредити не доступні більшості книжкових бізнесів, особливо маленьких, через відсутність активів, які можна дати в заставу. МСП, які працюють як ФОП, можуть дати в заставу лише власне майно.

Деякі видавці кажуть, що готові були б платити навіть і 15 % річних, але їм не дають кредити, бо в них немає, наприклад, офісу, який можна заставити, а авторські права банки як заставу розглядати не можуть. Відповідно видавцям бракує ресурсу, адже виробничий цикл, у який вони інвестують, триває від 9 до 18 місяців, а отже, заморожуються десятки мільйонів гривень.

Книгарі засвідчують, що кредити потрібні їм для відкриття нових точок, а також вони допомогли б відмовитися від практики відтермінування оплати, адже дали б змогу одразу купувати книжки і гроші поверталися б видавцям. Крім цього, доступність кредитних грошей допомогла б видавцям відмовитися від знижок на передзамовлення і знижок на сайтах, маржа виросла б, а екосистема вилікувалася б від шкідливого демпінгу.

Також згадували про те, що отриманню кредиту перешкоджають тривалість діяльності ФОП (має працювати до 2022 року) та місце здійснення діяльності (пріоритетно західні області України). Якби для всього бізнесу, особливо того, хто з Лівобережжя, уряд запровадив страхування від воєнних ризиків, було б набагато легше банкам погоджуватися на кредити.

«Щодо кредитів у мене є досвід, адже я колись працював головним спеціалістом кредитного відділу в банку. Займався власне видачею кредитів та підготовкою документів на кредитні комітети. Серед клієнтів у мене була книгарня. Для застави ми використовували формули, за якими треба врахувати товарообіг і його рентабельність. Я вираховував певний відсоток від цього товарообігу, який міг виділятися як кредит, а заставою фактично був весь склад, і я щомісяця аналізував залишки цього складу для того, щоб переконатися, що вони відповідають певній встановленій нормі. Плюс кредиторка і дебіторка мали бути певних об'ємів. Якщо ці параметри зберігалися, то фінансування продовжувалося в рамках певного об'єму. Зараз кредити не видають, бо просто не хочуть цього робити, не хочуть ризикувати. Тому кредити 5–7–9 недоступні. Я цікавився, і для відкриття книгарні мені запропонували дати в заставу мій приватний будинок. Але ризикувати майном свої родини заради бізнесу я не готовий» (Дмитро Феліксов, ТОВ «ReadEat», керівник).

Доступність персоналу, фахівців та компетентностей

Гострий брак персоналу внаслідок війни

Брак працівників найрізноманітнішого фаху й рівня, зумовлений міграцією та мобілізацією, відчувається в Україні дедалі гостріше, бо бракує висококваліфікованих друкарів, працівників складу, продавців та ін. Загострює ситуацію складність або неможливість бронювання від мобілізації рідкісних ключових фахівців. Від цього потерпають підприємства різних розмірів і форм власності, особливо це стосується посад, які потребують фізичної присутності на робочому місці. І хоча в креативних індустріях є достатньо задач, які можна виконувати віддалено та з гнучким графіком, більшість керівників компаній скаржаться на труднощі з пошуком персоналу. У видавничій галузі багато залежить від того, наскільки міцною була команда до повномасштабного вторгнення. Навіть у великих видавництвах, де у штаті багато людей, працівники часто зберігають відданість компанії, адже відчувають причетність до важливої справи. У менших видавців ще з часів пандемії

робота часто налагоджена повністю дистанційно, тож до основної команди можуть належати кілька людей, а виконавці окремих завдань (переклад, редагування) долучаються до проєктів як фрилансери.

Складніше в цьому питанні зі зрозумілих причин книгарням, адже навіть для обслуговування онлайн-продажів значна частина працівників має щоденно приходити на робоче місце.

«Конкуренція в усьому. Найняти персонал для книгарень та видавництва, стати в чергу до перекладача, вчасно видати книжку, маючи черги в друкарнях, і навіть отримати права на рукопис українського автора – ось основні проблеми, з якими зіштовхується українське книговидання. Конкуренція вийшла на небачені рівні» (Віктор Круглов, видавництво «Ранок»).

Брак системності в залученні українців за кордоном, невизначеність податкового резидентства кочових фахівців

Перед тими, хто й далі залучав членів команди та фрилансерів, які виїхали за кордон, постала інша проблема. Часто податковий статус цих осіб не до кінця зрозумілий, особливо якщо вони зберігають статус українського ФОПа і тим паче здійснюють через нього діяльність. Хоч Україна уклала міжнародні [договори про уникнення подвійного оподаткування з понад 70 країнами](#) й надає своїм громадянам [відповідні довідки](#), часто [не до кінця зрозуміло, за яким критерієм визначають податкове резидентство в іншій країні](#) залежно від тамтешнього законодавства і того, у якому статусі й на яких умовах там перебуває конкретна українська громадянка чи громадянин. У ситуації, коли брак фахівців стає дедалі гострішим, а значна частина українок та українців перебуває за кордоном під тимчасовим захистом, тобто до закінчення війни, важливо, щоб ці люди зберігали юридичний і податковий зв'язок з Україною на випадок повернення. Українські працедавці переважно не можуть запропонувати дохід, релевантний витратам за кордоном, тож саме часткова зайнятість на фрилансі може бути цікавою таким потенційним працівницям та працівникам – і як додатковий заробіток, і як збереження зв'язку з українським контекстом. Проте потрібні чіткі та зрозумілі роз'яснення, як і де потрібно сплачувати податки з таких контрактів.

Брак кваліфікованих фахівців, особливо з робочою англійською, і компетенціями, необхідними для роботи на рівні міжнародних проєктів та грантового менеджменту

Загальний брак працівників має також і вужчі виміри, пов'язані не з війною, а з браком кваліфікованих фахівців певних напрямів, передусім тому, що цілого ряду актуальних спеціальностей ніде навчитися. Зі збільшенням грантових програм для ККІ видавцям бракує грант-менеджерів, а активізація роботи на міжнародних ринках підвищує попит на фахівців із переговорів (менеджери з роботи з партнерами, менеджери з розвитку бізнесу) та авторського права. Переважно цими питаннями у видавництвах займаються самоуки, які мають дуже обмежені можливості підвищити кваліфікацію.

«Нам бракує людей, які вміють працювати з асортиментом як частиною загального бізнес-процесу – категорійних менеджерів і фахівців із закупівель. Рекрутери такі вакансії закривають по кілька місяців, при цьому здебільшого спрацьовують персональні рекомендації. Також мені бракує кваліфікованих проєктних менеджерів, які мають базовий рівень гуманітарної освіти і при цьому розуміють, як працює бізнес, вміють побудувати ефективну співпрацю. Переважно менеджери у книжковій сфері – це люди, які перекваліфікувалися з інших напрямів діяльності, а відтак потребують додаткової освіти. Бізнес-курси, орієнтовані на розвиток книжкового ринку, були б, мабуть, тут помічними. І якщо це розгорнути як якийсь інфраструктурний сталий проєкт і регулярну взаємодію з університетами та курсами неформальної освіти, то це могло б покращити ситуацію» (Катерина Котвіцька, Head of MEGOGO AUDIO).

Брак фахових редакторів усіх рівнів (літературних, концептуальних, головних)

Редактори – ключові фахівці видавничого процесу, проте вже тривалий час є велика проблема з їхньою помітністю та низькою оплатою праці, яка не мотивує людей отримувати фах і професійно вдосконалюватися. Відповідно, бракує редакторів усіх рівнів: літературних, концептуальних, головних, жанрових. Це впливає на якість книжки, що безпосередньо залежить від компетентностей редактора, який вміє працювати над паперовими, електронними чи аудіоверсіями книжок або взаємодіяти з перекладачами.

За словами Мирослави Приходи та Марини Женченко – президентки та віцепрезидентки [Асоціації українських редакторів](#), їхня організація почала роботу зі створення стандартів, але це тривалий процес.

Бізнес-середовище та інституції

Неврегульованість ринку та демпінгові війни

У 2010-х український ринок книжкової торгівлі фактично підпорядковувався двом великим гравцям: [мережі книгарень «Є»](#) (почали працювати у 2007-му) та [онлайн-ритейлеру «Yakaboo»](#) (почали працювати у 2009-му). Після того, як книгарня «Є» запустила онлайн-продажі, конкуренція між ними набула гострих форм демпінгу і це спровокувало серйозні дискусії, суперечки та конфлікти у видавничому середовищі, адже подекуди книжки можна було придбати на **30 %** дешевше, ніж їх продавали в роздріб самі видавці на книжкових ярмарках та своїх сайтах. Деякі видавці почали висувати ультиматуми книготорговельним компаніям, іноді навіть вдавалися до таких радикальних методів, як розірвання співпраці. Проте дозволити собі це могли лише впливові видавці. Хоч ситуацію досі складно назвати врегульованою, деякі видавці стверджують, що їм вдалося взяти її під контроль, чітко прописувати умови надання роздрібних знижок у контрактах і змушувати книгорозповсюджувачів їх дотримуватися.

Водночас видавці почали розвивати власні канали онлайн-продажів безпосередньо кінцевому споживачеві, залишаючи за собою маржу, яку мали б заробити книгарі, та можливість маневрувати знижками. Також доволі поширеним став механізм передпродажу новинок за нижчою ціною, ніж вони потім з'являться в роздрібній торгівлі: до цього вдаються переважно малі видавці, щоб акумулювати кошти, яких бракує на друк майбутнього накладу. Проте така бізнес-модель викликає незадоволення книгарів, адже вона вбиває інтерес до новинок на момент їх надходження у роздрібний продаж.

«Демпінг переважно йде від великих мереж, тому що в них є важелі впливу. Але іноді й від видавництва, тому що ми маємо в Україні ситуацію, коли кожне видавництво, воно не працює тільки B2B, воно працює і для клієнтів. Тобто, наскільки я знаю, у світі така практика, напевно, ще теж існує, але не в таких масштабах, переважно ти не можеш напряму, на сайті видавництва, замовити собі книгу. Тому що видавництва працюють над тим, щоб видавати книги, а продажами займаються ті, хто займається продажами. І всіх влаштовує такий ланцюжок. Ми ж маємо ситуацію, коли будь-яке видавництво має або свій сайт, або свій канал продажу, або якийсь партнерський сайт, умовно інтернет-магазин, дистриб'ютора, через який продає. Відповідно вони теж дуже сильно бавляться зі знижками. Таким чином видавці перекривають продажі і книгарням, і собі в майбутньому, тому що привчають людей до того, що якщо

почекати, то книга стане дешевшою на 30–40 %, і люди, для яких фактор ціни є ключовим, можуть почекаати» (Катерина Іванова, «Книжковий Лев»).

«Міжнародний ринок працює за правилами. Є чіткий ланцюжок взаємодії: видавець – дистриб'ютор – книгарня. У кожного свої завдання і цілі. Видавець працює з письменниками, ілюстраторами, перекладачами. Його бізнес-модель полягає в тому, щоб зробити класний продукт і випустити його на ринок. Завдання дистриб'ютора – взяти класний продукт і якнайкраще розповсюдити. Завдання книгарень – створити такий сервіс, аби приходили люди і купували книжки. Якщо все працює за такою концепцією, ланцюг стає ефективним, бо всі сфокусовані на своїй справі. Однак в Україні маємо інший досвід: видавці почали конкурувати з книгарнями за те, щоб отримувати читача і вищу маржу» (Дмитро Феліксів, ТОВ «ReadEat», керівник).

«Ніде у світі демпінг не розцінюється як елемент чесної конкуренції, було б наївним вважати, що в Україні економіка підпорядковується якимось альтернативним правилам. Зрозуміло, що найбільше страждають від нього малі і середні видавці. Демпінгування цін – одна з причин, чому більшість малих видавців не витримує умов ринку і закривається в перші рік-два існування» (Ілля Стронговський, видавництво «Видавництво»).

Згідно з результатами дослідження [«Як працює репутація на книжковому ринку»](#), демпінг книжкової продукції знецінює книжку, стає бар'єром для розвитку книжкового бізнесу та негативно впливає на репутацію. Проте, попри всі дискусії та адекватне бачення ситуації заінтересованими сторонами, випрацювати усталені правила гри досі так і не вдалося. Однак те, наскільки можна і варто регулювати ринок державними політиками, потребує додаткового дослідження, аналізу ситуації та консультацій з гравцями ринку.

Ціна на обкладинці та її доцільність

Одним зі способів врегулювання боротьби за читачів між мережами та малими книгарнями може стати ціна на обкладинці (cover price). Це практика, за якої видавництво встановлює вартість на книжку відразу, друкуючи її на обкладинці, а книгарні мають обмеження на розмір знижки. Такий підхід застосовують в Австрії, Німеччині, Угорщині, Італії, Нідерландах, Норвегії та Іспанії. Поза Європою такого самого правила дотримуються Японія, Аргентина та Мексика. Cover price на книжки, як стверджують її прихильники, уможливорює перехресне субсидування. Механізм

дає змогу видавництвам використовувати прибутки, отримані від бестселерів, щоб субсидувати «ризикованіші» видання: спеціальну літературу, твори авторів-початківців та ін. Завдяки цьому підходу книгарні мають змогу розширювати каталоги. Противники друку ціни на обкладинці зазначають, що галузь краще функціонує в умовах вільного ринку. На їхню думку, запровадження згаданої системи не вигідне споживачам, адже вона дає можливість штучно підвищувати ціни на книжки. [Думки щодо ціни на обкладинці у видавництвах і книгарнях різняться](#). В Україні важливим стримувальними факторами для запровадження такої практики є, зокрема, інфляція, нестабільна економічна ситуація, затримки з друком і часткова робота друкарень на генераторах, адже за таких обставин роздрібна ціна на книжку, встановлена під час здавання макета в друк, може виявитися нерентабельною для видавництва тоді, коли вона фактично потрапить у книгарні. Тим часом українські видавці дедалі частіше вдаються до практики РРЦ (рекомендованих роздрібних цін), вказуючи їх у прайс-листах для книготорговців і вимагаючи їх дотримуватися. Проте дотримання цих вимог складно контролювати, а єдиним механізмом впливу за умови фіксації порушення залишається розірвання співпраці або скорочення дилерської знижки.

«Ми намагаємось витримувати видавничі ціни, де це можливо. На жаль, не всі видавці пропонують умови співпраці, які б дозволили витримувати таку цінову політику. До цього всього додаються ще й “цінові війни” між великими мережами або навіть знижки на сайтах самих видавців. Інколи ситуації доходять до абсурду: нам дешевше купити книгу на сайті видавця чи великої мережі зі знижкою, ніж працювати безпосередньо по договору в площині “видавець – книгарня”» (Катерина Іванова, «Книжковий Лев»)

«Я маю досвід роботи на ринку Великої Британії, де ціна на обкладинці (cover price) є загальною практикою і де вона була вигадана як картельна змова великих видавців, які не хотіли ритейлу дозволити ставити ціни, як ритейл хоче. Від початку 1990-х cover price в Британії не є обов'язкова і це законодавчо закріплено, але є ряд абсолютно примітивних причин, чому досі ціна друкується на обкладинці поруч з ISBN – тому що жодна книгарня не має достатньо людей, часу та обладнання, щоб проставляти цінники. Є ризик, що український ринок опиниться в ситуації, коли великі мережі будуть вимагати від видавців знижки 60–70 % від cover price (Амазон отримує не менше, ніж 60 % знижки від cover price). Не певна, що українські видавці хочуть жити в такому режимі. Тому, як на мене, на це питання немає відповіді – обидві концепції мають плюси і мінуси» (Інна Білоножко, Indie Book Data).

Ефективність інструментів державної підтримки галузі, зокрема програми відшкодування оренди книгарням

Підписаний 17 червня 2024 президентом закон також передбачає державну субсидію для книгарень на відшкодування частини витрат на оренду. Щоб отримати державну субсидію, розповсюджувач книговидавничої продукції має відповідати таким вимогам:

- здійснювати роздрібну торгівлю (реалізацію) через спеціалізований магазин для торгівлі книгами, який розміщений в об'єкті оренди, книжковими виданнями (у тому числі виданими шрифтом Брайля, збільшеними шрифтами, спрощеною мовою для осіб з особливими потребами), виданими виключно державною мовою або державною мовою та мовами корінних народів України та/або офіційними мовами Європейського Союзу (крім книжкових видань, що мають походження або виготовлені та/або ввезені з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України), з використанням реєстраторів розрахункових операцій, при цьому доходи (грошові надходження) від роздрібною торгівлі (реалізації) такими книжковими виданнями становлять не менше 80 відсотків усіх доходів (грошових надходжень) від реалізації продукції (товарів, послуг), що здійснюється таким розповсюджувачем книговидавничої продукції через спеціалізований магазин для торгівлі книгами, без урахування продажу книговидавничої продукції через мережу Інтернет;
- не менше 80 відсотків загальної площі спеціалізованого магазину для торгівлі книгами, що розміщений в об'єкті оренди і через який розповсюджувач книговидавничої продукції здійснює продаж книжкових видань, займає торговельний зал (зали), облаштований торговельним обладнанням, включаючи книжкові полиці, площу для обслуговування споживачів, робочі місця продавців, вузли розрахунку, а книжкова продукція, що реалізується в магазині, відповідає вимогам, передбаченим попереднім пунктом.

І хоча, на перший погляд, здається, що таку ініціативу мали б дуже радо підтримати, вона спровокувала палкі дискусії серед книгарів та видавців, адже у ній також вбачають багато ризиків і підводних каменів. З консультацій із заінтересованими сторонами очевидно, що механізмам надання такої допомоги не завадило б ще одне коло аналітики, тим паче більшість гравців ринку засвідчує, що вони готові до таких професійних дискусій із залученням УІК. Проте тут варто зазначити, що ситуація із впровадженням програми складна, адже на сьогодні Кабмін затвердив

усю нормативну базу, проте старт програми відклав на один рік після припинення або скасування воєнного стану. Відповідно вносити зміни дуже складно, а відтестувати дієвість наявної моделі поки неможливо.

«Щоб довго не ходити навколо – диспозиція в індустрії зараз така, що є два табори: один за підтримку книгарень відшкодуванням оренди, адже книжка – це емоційна покупка і чим більше книгарень, тим більше контактів із книжкою у людини і покупок.

А другий табір каже, що це тільки збільшить ціну за оренду у великих містах і не дасть результату – мовляв, книгарні в маленьких містах не відкриють все одно, тому треба інвестувати в реорганізацію бібліотечної системи, бо інфляція розганяє ціну на книжку швидше, ніж зростає купівельна спроможність людей»
(Антон Мартинов, видавництво «Лабораторія»).

Аргументи «за» та «проти» програми відшкодування оренди книгарням, які озвучують заінтересовані сторони

ЗА	Проти
Практика поширена у світі	Брак державних коштів в умовах війни
Стимулює відкриття нових книгарень (в Україні приблизно 500 книгарень, у сусідній Польщі понад 3000, а отже, розвиватися є куди)	Збільшує монополізм на ринку та підтримує розвиток великих мереж. Великі мережі отримають більше коштів, ніж незалежні книгарні
Маленьким незалежним книгарням важко вижити, особливо в регіонах (щоб вижити та окупити оренду, націнка має бути не менш ніж 70–100 %)	Малим книгарням складніше отримати відшкодування через забюрократизованість процесу.
Відшкодування йде не на мережу, а конкретним книгарням, які відповідають умовам закону	Великі мережі книгарень, хоч і працюють під одним брендом, не функціонують під однією юрисдикцією, а розділені на ФОПів
Для книгарень створені рівні умови (відшкодовують частину оренди не більш ніж 150 м.кв. – залежно від розміру територіальної громади)	Відсутність обмежень, які підтримали б малих гравців у регіонах (за кількістю книгарень у мережі, оборотом, доходом, розміром населеного пункту, лише під відкриття нових книгарень)
Стимулює виведення ринку з тіні (щоб отримати відшкодування, треба мати касовий апарат для прозорої звітності й документальне підтвердження суми оренди)	Додаткові кошти на оренду стимулюватимуть конкуренцію за площі й підвищення ставок орендодавцями

ЗА	Проти
Збільшення кількості книгарень, які працюють «в білу», знижує рівень піратства та контрафакту на ринку	
Фокус на підтримці української книжки (роздрібна точка має отримувати не менш ніж 80 % виторгу від українських книжок, основний прибуток має бути від книжок, а не від продажу супутніх товарів чи кави)	

Брак інституту літагентства (внутрішнього та зовнішнього). Нерозуміння світового ринку авторами, видавцями, агентами

Перекладна література традиційно займала значну частину портфелів українських видавництв. Навіть коли доводилося конкурувати з російськомовними перекладами та російськими видавцями, які подекуди викупували й блокували українські права, українські видавці стежили за новинками світових літератур та нонфікшну й перевидавали класику.

До певного часу це був майже односторонній процес, і кількість виданих в іноземних видавництвах перекладів українських авторів була дуже мала і через брак перекладачів з української обмежувалась декількома мовами, що було зумовлене браком перекладачів з української, але не лише.

Зараз зріс попит як на придбання прав на переклади українськими видавцями, так і інтерес іноземних видавництв до української літератури. Проте в цьому процесі з українського боку часто відчутна нестача професійних літагентів, які просувають авторів і представляють їхні інтереси, та скаутів, які шукають нові імена для видавництв і кінокомпаній. Великі видавці з багаторічним досвідом мають у штаті окремих працівників, які відповідають як за придбання, так і за продаж прав, проте маленьким, нішевим видавцям, навіть тим, що вузько спеціалізуються на перекладній літературі, складно собі це дозволити, тож часто виникають труднощі в комунікації з іноземними партнерами і деякі видавці скаржаться навіть на зневажливе ставлення з боку іноземних літагентів та літагенцій. Це може бути зумовлене специфікою середовища, яке доволі закрите й тримається на персональних контактах, а також браком умінь ділової комунікації іноземними мовами та юридичних знань, коли доводиться розбиратись із контрактами.

Продаж прав українських авторів – ще складніший процес, адже доводиться конкурувати з усім світом і не всі видавничі ринки пріоретизують переклади, тим паче з маловідомих літератур. До прикладу, загальна частка перекладної літератури з мов світу на англомовному ринку США [становить лише 3 %](#), у Великій Британії це приблизно 6 %, які переважно [захоплюють кілька добре продаваних авторів](#) (проте на європейських ринках цей показник значно вищий і [сягає 40–80 %](#)).

Лише поодинокі українські автори мають особистих агентів, які ефективно працюють на міжнародному ринку, дуже часто роль агентів та амбасадорів виконують перекладачі з української, там, де вони є, проте для великих, впливових видавців це часто непереконливо й репутаційно неправильно. Через те, що в авторів немає грамотних агентів, готових подбати про їхні інтереси, трапляються випадки, коли велике іноземне видавництво викупує одразу всі іноземні права на твір українського автора, а отже, він повністю втрачає контроль над тим, хто і як видає його переклади впродовж наступних 5–10 років, тож, наприклад не може бути застрахований від перекладів низької якості, видавців із сумнівною репутацією чи навіть виходу книжки в Росії.

Літературні агенції, агенти та скаути становлять важливу ланку світового книжкового ринку. Їхня робота має кілька основних напрямів:

- робота з авторами та видавцями на внутрішньому ринку;
- продаж прав авторів на переклади іноземними мовами;
- пітчінги та продажі прав на екранізацію літературних творів;
- промоція автора, організація подій, комунікація з потенційними замовниками колонок та публіцистики;
- пошук та вибір іноземних видань для перекладу, переговори про придбання прав.

В Україні жоден із цих напрямів достатньо не розвинутий.

Частково репрезентаційну функцію на себе беруть інституції, зокрема Український інститут книги опікується представленням українських авторів та видавців на міжнародних книжкових ярмарках. Крім цього, у 2019 році УІК створив [каталог прав найновіших українських книжок](#), а у 2022 і 2023 роках розмістив на платформі **Frankfurt Rights** добірку українських книжок, рекомендованих для перекладу. Втім,

коли у 2024 році розміщення на платформі стало платним для України, продовжувати його не стали, адже жоден іноземний видавець, який переглядав український список, не подався на Програму підтримки перекладів УІК.

Також із 2019 року Україну долучили до **Літературної премії Європейського Союзу**, що підвищує помітність українських авторів, проте без професійних агентів їм складно ефективно конвертувати цю увагу у професійний розвиток. Український інститут підтримує розвиток перекладів з української та спільно з **Українським інститутом книги і PEN Ukraine** заснував **Drahoman Prize**, «Читомо» та «Книжковий Арсенал» у 2022 році втілили [проєкт Rights On!](#), який досить широко охопив і розкрив пропозиції українських видавців. Проте цього замало, адже такі проєкти, навіть дуже якісно втілені, потребують постійного оновлення, а головне – людського ресурсу для комунікації з іноземними партнерами різного рівня. Чи не єдиною українською приватною агенцією, якій вдалося пропрацювати кілька років, стала [агенція OVO](#); її засновниця [Вікторія Матюша каже](#), що наразі робота літагента в Україні тримається на ентузіазмі і не приносить значного доходу. Оскільки поширення української літератури у світі є важливою складовою культурної дипломатії й деколонізаційних процесів, державні програми підтримки заснування та розвитку літературних агенцій могли б стати дієвим інструментом підсилення наявних ініціатив. Тут, зокрема, варто приділити особливу увагу залученню потенціалу української діаспори, яка могла б глибоко працювати в країнах перебування, адже такі успішні приклади теж є: зокрема, [агенція TAULT](#), яка представляє українських авторів на англомовному ринку, об'єднала десятох перекладачів і [визбудовує зв'язки з видавцями та агентами, які цікавляться українською літературою](#).

Фінансова та логістична недоступність представницьких поїздок за кордон для більшості гравців галузі

Участь у міжнародних книжкових ярмарках, фестивалях, подіях – обов'язкова складова розвитку бізнесу та налагодження співпраці з іноземними партнерами. Більшість видавців засвідчують, що це найдієвіший метод заявити про себе й розбудувати мережу контактів. Проте такі поїздки – чимала інвестиція, яку можуть собі дозволити далеко не всі. Частково допомагає видавцям бути присутніми на міжнародних ярмарках Український інститут книги, який опікувався стендами від України на багатьох важливих видавничих ярмарках, включно з Франкфуртським.

З початком повномасштабного вторгнення додатковою перешкодою стало ускладнення виїзду за кордон військовозобов'язаних працівників видавництва та авторів.

Водночас за кордоном опинилася нова хвиля українських мігрантів, які створюють нові осередки й прагнуть зберігати зв'язок з Україною та бути корисними. Серед них є люди з досвідом культурного менеджменту та роботи в книжковій галузі, тож, за умови правильної координації, вони можуть стати дуже ефективним ресурсом для підвищення видимості української книжки.

«Мережування зусиль по галузі за кордоном (залучення ресурсу діаспорян, брифінги та навчання для спроможних організацій щодо потреби галузі). Таким чином спроможні організації самі б забезпечували присутність українських видавців, авторів та книжок за кордоном» (Ірина Батуревич, «Читомо»).

«Фінансування поїздок і стендів – це неймовірно важлива частина, і туди, скільки грошей не вливай, буде об'єктивно мало. Я колись робила наукову роботу про успіх польських авторів Британії, і це, насправді, успіх одного польського стенда на Лондонському книжковому ярмарку 2017 року, куди вони привезли всіх своїх топових авторів і поукладали всі свої топові угоди. Після того вже був "Відьмак", і була Токарчук з Нобелівською. Продажі зростають у десятки разів, коли є оце представлення на міжнародній арені, тому тут ніколи не буде достатньо» (Інна Білоножко, Indie Book Data).

Відсутність якісної та актуальної статистики книжкової галузі та ринку

Відсутність централізованих даних про продажі та застарілі механізми збирання статистичних даних були окреслені як один із викликів галузі в дослідженні [«Видавнича галузь України: огляд сектора»](#), яке провели УІК та Британська Рада 2019 року. Згідно з його результатами, [Книжкову палату](#) опитані вважали повільною, громіздкою та малоцінною установою, адже її статистика не відображала реальності ринку.

«Немає надійних централізованих даних. Державна служба статистики працює за всіма галузями, але їхні дані не найкращі, до них включають і навчальну літературу, каталоги та інше. Користі від цього ніякої – даремна витрата часу й грошей».

«Дані Книжкової палати формуються досить повільно. Видавці подають дані раз на рік; ринок змінюється набагато швидше».

У підприємств роздрібною торгівлі Книжкова палата централізовано не збирає

даних, тож покладається на дані, подані вручну. Централізованого механізму збирання даних (на кшталт Nielsen Bookscan) немає. І хоча останніми роками продажі за готівку суттєво знизилися, а з 1 січня 2022 року всі заклади роздрібною торгівлі та електронної комерції [зобов'язані мати програмний реєстратор торговельних операцій \(ПРРО\) та видавати чеки](#), навіть статистику з податкової не можна вважати точною через роздробленість великих мереж на ФОПів та неточності з КВЕДами. Попри ці перешкоди, деякі кількісні дослідження книжкового ринку і звичок читачів виконував відділ стратегії та аналітики УІК; зокрема, можна, наприклад ознайомитися зі звітом [«Фінансові результати підприємств книжкової галузі 2021–2024 років: аналітика від УІКу»](#). Також УІК створив інструмент для професійної спільноти книжкового ринку (видавців, бібліотекарів та книгорозповсюджувачів) [електронний каталог «Книжки на ринку»](#) – автоматизовану інформаційно-аналітичну систему, що містить інформацію про книжкові видання, доступні на ринку України, зокрема запропоновані видавцями для продажу.

На запитання, чому наявні дані такі ненадійні, опитані у 2019-му вказували дві причини:

- небажання видавців надавати дані про продаж з комерційних міркувань і / або з метою ухилення від сплати податків;
- припущення, що навіть якби такі дані надавали, то дані Книжкової палати однаково були б неточні через застарілі механізми роботи зі звітами.

Водночас 2018 року в Літературній Лабораторії Мистецького арсеналу за підтримки фінансованої Європейським Союзом програми **«Culture Bridges»** відбулася [Літня школа для фахівців видавничого сектору «Booking the Future»](#), одним із завдань якої було «пояснення, чому важливо обмінюватися даними, як це може допомогти галузі». Проте миттєвого результату це не дало. В Україні доступ до даних про продаж і далі розглядали як комерційну перевагу, адже багато українських видавців має власні книгарні або мережі роздрібною торгівлі, тож дані про продажі можуть бути використані підрозділами видавництва, щоб ухвалювати рішення щодо видання та придбання нових назв.

У 2022 році УІК разом із Польською книжковою палатою, яка виконує роль професійної асоціації та є учасницею платформи [Nielsen Book Measure](#), провели кілька вебінарів для українських видавців щодо **BookScan**. Польські партнери готові були допомагати долучитися до платформи. Проте, зі слів команди УІК, консультації

й перемовини з найбільшими українськими книготорговельними організаціями щодо підписання меморандуму про рух у цьому напрямку були майже безрезультатні – його готовий був підписати лише один видавець. Водночас УІК офіційно не відповідає за збирання даних, тож не може отримувати для аналізу дані податкової, а форми звітів, які подають у Книжкову палату, стосуються лише випуску, а не продажів.

Щоправда, у 2023 році деякі нові гравці ринку, зокрема [книгарня «ReadEat» почала час від часу оприлюднювати дані про продажі](#), навіть використовуючи це як інфопривід. А також з'явилися перші незалежні аналітики, як-от [Indie Book Data](#).

«Мене цікавить питання статистики та структури продажів, я їх відверто демонструю і в будь-який момент можу сказати, скільки в мене, чого продається. Це обумовлено тим, що я працюю в рамках однієї юридичної особи. Чому інші не діляться можу припустити: все сховано під ФОПами й системи обліку не дають можливості миттєвого вивантаження аналітичної інформації. Або ж бояться, що ця інформація може зацікавивши перевіряючі органи» (Дмитро Феліксов, «ReadEat»).

«З моєї точки зору, основною проблемою є не відсутність даних. А те, що вони хаотичні, несистемні, видані різними сторонами, відповідно, методології як такої не існує. Плюс в українських видавців є давня історія, що вони свої дані вважають своєю комерційною таємницею – є така дивна стигматизація даних, що коли хтось їх хоче, то вони точно цінні. Плюс ми не можемо довіряти цим даним з точки зору аудиту, тому що вони не верифіковані. Більше того, ми знаємо, що, наприклад, в Європі чи в Британії вказаний на примірнику наклад чи піар-заява в соцмережах відповідатимуть дійсності, бо за неї несуть відповідальність, а в Україні ми все ж таки свідомі того, що друкарня напише стільки примірників, скільки треба. Це об'єктивні реалії, тому, навіть якщо взяти й додати всі примірники всіх видавців, які за підсумками року, наприклад, опублікували свої дані, ми все одно побачимо якогось монстра, який ні про що не скаже. А Книжкова палата точно не виконує свої функції, ми це всі розуміємо. Це, напевно, моє професійне переконання, що аналітику можуть і повинні робити незалежні інституції, у яких є інтерес отримати дані, відповідно, заплативши за те, щоб отримувати їх регулярно, достовірно й безпроблемно, бо є клієнти, які готові платити за цю аналітику.

І ще дуже важливо, що аналітичні системи на Заході мають зовсім інші функції, ніж в Україні. Ми говоримо, що хочемо знати ємність ринку, хочемо знати, хто і як

продається, а на Заході аналітичні системи та аналітичні проєкти – це те, що дозволяє кредитуватися в банках. Це те, що банківські кредитні комітети беруть до уваги, коли приймається рішення про ставку й видачу кредиту. Також на підставі аналітичних даних видавців приймаються рішення про купівлю-продаж видавництва чи про перекупівлю контрактів.

І ще один момент: в Україні через розмір ринку багато топменеджерів у книжковій індустрії є і власниками, тож для них це не так актуально. А коли більшість топменеджерів є найманими працівниками – аналітичні дані є прямим KPI, вказаними у трудових контрактах. І навіть якщо продажі впали, але вирости на фоні всіх інших, у кого ще більше впали, то менеджер отримує свій бонус. Тому топменеджери й компанії зацікавлені в отриманні даних» (Інна Білоножко, Indie Book Data).

Брак професійних асоціацій та обміну професійним досвідом

Асоціація українських видавців і книгорозповсюджувачів як єдине професійне об'єднання свого часу зробила багато, щоб запустити ринок. Проте її діяльність в останнє десятиліття не була досить активною та ефективною, хоча саме така організація має представляти Україну в [Міжнародній асоціації видавців](#) та [Федерації європейських видавців](#). За свідченнями респондентів, іноземні партнери звикли працювати з асоціаціями, тому Україна часом недоотримує підтримку лише тому, що наша Асоціація не дієва та не ініціативна у співпраці з європейськими донорами та інституціями. Єдиною професійною організацією, яка гуртує спільноту видавців та книгарів, залишається Український інститут книги, проте його діяльність як державної установи має чітко окреслені функції, відмінні від ролі професійних асоціацій, об'єднань та спілок. Водночас те, що видавці говорять про брак асоціацій, але не виявляють достатньої ініціативи в посиленні спроможності УАВК або створенні альтернатив, може свідчити, що проблема для них не аж така гостра.

Брак формальних і неформальних навчальних програм та програм підвищення кваліфікації, які відповідають запитам ринку

В Україні є кілька закладів вищої освіти, які вузько спеціалізуються на видавничій справі, зокрема **Інститут видавничої справи у КПІ** та **Львівська академія друкарства**, яку [2024 року приєднали до Львівської політехніки](#), сформувавши окремий факультет. Очікують, що навчання в модернізованому університеті розширить можливості доступу студентів до якісної матеріально-технічної бази, профільних і кваліфікованих

викладачів, а також надасть більший спектр навчальних дисциплін, особливо за вільним вибором.

Якщо шукати за спеціальністю «Видавництво і поліграфія», ресурс Вступ.ОСВІТА.UA пропонує досить багато можливостей у закладах вищої освіти у різних містах.

Проте на сьогодні і працедавці, і ті, хто хоче увійти у професію, скаржаться на прогалини з певними спеціальностями, знаннями та компетенціями. Багато чому доводиться довчатись самотужки і, попри появу різних неформальних навчальних курсів та доступ до міжнародних онлайн-ресурсів, повністю закрити питання не вдається, адже бракує системності. Водночас, щоб реформувати державні освітні програми й модифікувати застарілі спеціальності, потрібно глибоко проаналізувати реальні запити видавців – фахівці якої спеціальності, з якими знаннями й навичками їм необхідні і в якій кількості. Це, своєю чергою, порушить питання кваліфікованих викладачів, які зможуть забезпечити якісну освіту у видавничій справі за сучасними навчальними програмами.

Серед важливих програм підвищення кваліфікації можна згадати Літературну Лабораторію Мистецького арсеналу [«Booking the Future»](#) та [онлайн-курс із книжкового маркетингу для видавців від House of Europe](#), проте цього критично замало для розвитку галузі.

Взаємодія з іншими галузями, творчим середовищем та споживачами

Брак нових українських авторів різних жанрів

Як видавці, так і книгарі подекуди стверджують, що в умовах більшого інтересу до української книжки бракує нових голосів, особливо жанрових авторів, які створювали б тексти різного рівня для різних аудиторій.

Українська книжка – це дієвий інструмент для тих, хто українізується, тож потрібні твори, здатні зацікавити дуже різну аудиторію, і зараз деякі жанрові ніші закриває перекладна література.

Упродовж останнього десятиліття в Україні з'явилося кілька програм ([«Літосвіта»](#), [«Прописи»](#)) та приватних курсів від авторів із розвитку творчого письма, які дають змогу відкрити нові імена й навіть видають [збірки текстів авторів-початківців](#). В Україні є кілька програм державної підтримки авторів, зокрема [Стипендія Президента України для молодих письменників і митців, яку адмініструє Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти](#). Також у 2020 році серед лотів УКФ була програма [«Навчання. Обміни. Резиденції. Дебюти»](#), проте в її межах був підтриманий лише один проєкт у галузі літератури – Харківська літературна резиденція, тож літератори або не подавалися на цю програму, або їхні проєкти були слабкі. Стипендійну підтримку українські автори у 2022–2023 роках могли також отримати [від PEN Ukraine \(за підтримки Міжнародного фонду «Відродження»\)](#) та [Київської школи економіки](#). Корисність усіх цих можливостей варто проаналізувати додатково, як і [ефективність діяльності та державного фінансування Національної спілки письменників України](#). На основі цього аналізу можна буде розробити ефективні політики та програми підтримки авторів, авторського менторства й кураторства, створення навчальних програм з творчого письма. Корисним тут також буде стимулювання роботи літагентів, скаутів та книжкових продюсерів, оскільки автори-початківці часто скаржаться, що складно бути виданими й доводиться вдаватися до самвидаву.

Брак фахових перекладачів художніх текстів із мов світу на українську та з української на мови світу.

Перекладачі завжди були важливими учасниками галузі українського книговидання і, не обмежуючись лише англійською, забезпечували досить широке різноманіт-

тя мов. Часто за перекладацтво як стабільнішу й оплачуванішу роботу бралися письменники, тому ці два середовища доволі тісно переплітаються. Перекладацька спільнота розвивалися не в останню чергу завдяки міжнародним культурним інституціям, які в межах культурно-дипломатичної діяльності мають програми фінансування перекладів своїх національних літератур мовами світу. Так в Україні традиційно видавали багато перекладів з польської, шведської та норвезької, німецької, сербської та хорватської мов. Проте іноземну літературу видавали не лише коштом грантів, адже з деяких мов, зокрема й із найпоширенішої англійської, їх майже немає, а матеріалу для перекладу багато. Зі зростанням попиту на іноземну літературу та потребою замістити російськомовні переклади класики, зріс і попит на перекладачів. Проте залучення нових перекладачів без напрацьованого портфолію – це завжди ризик щодо дотримання достатнього рівня якості, а також демпінг щодо ставок за переклад. Хоч є [встановлена Кабміном ставка, немає жодних важелів впливу, щоб видавництва її дотримувалися](#). Проблема ця не нова, її [докладно описали «Перекладачі в дії» ще 2017 року](#).

Проте зараз, коли катастрофічно бракує фахівців, найбільшим своїм викликом видавці називають пошук професійних перекладачів і кажуть, що вперше на книжковому ринку виникла ситуація, коли до хороших перекладачів формуються черги.

Також українські перекладачі скаржаться на брак нормативної бази для взаємодії з перекладачами в полі авторських прав та видимості. Лише в останні роки, значною мірою завдяки політиці й вимогам програм підтримки перекладів House of Europe та Creative Europe, публікація імені перекладача на обкладинці стала поширеною практикою серед українських видавців.

«Часто уражені видимість перекладацтва та їхні права. Є затверджені Кабміном ставки за переклад творів – це авторські гонорари, бо переклад є авторським, але немає важелів впливів на видавництва, щоб вони платили цю ставку. Тобто мінімальна заробітна плата зростає, зростає ЄСВ, але ставки за переклад не зростають» (Поліна Городиська, «Перекладачі в дії»).

Переклад української літератури іноземними мовами має дещо інші вихідні позиції, його основною проблемою є дуже обмежена кількість, а часто й повна відсутність фахових перекладачів з української. Переважно це ентузіасти своєї справи, які або самотужки вивчили українську, часто маючи за базу російську філологію (адже більшість кафедр славістики де-факто були кафедрами русистики), або білінгви, які

народилися чи давно проживають за кордоном. Також є випадки дуже продуктивних перекладацьких тандемів, у яких один з учасників – носій української, а другий – мови перекладу. Українська мова та література для них переважно не лише професійний, а й важливий персональний вибір, дуже часто вони фактично виконують також і роль агентів, просуваючи та пропонуючи українську літературу видавцям у своїй країні й намагаючись мережуватися.

Для підтримки перекладів з української дуже важливими стали програма **Translate Ukraine** від УІК та **Drahoman Prize** від УІ, УІК і PEN Ukraine. Проте очевидно, що для збільшення перекладів українських авторів необхідно створювати умови, щоб збільшувати кількість перекладачів та мов, якими вони перекладають. Наприклад, Зеня Томпкінс, засновниця агенції TAULT, каже, що [найбільша її проблема – брак перекладачів](#).

Вивчення мови та входження в професію – тривалий процес, тож потрібно розробити довготермінову стратегію в цьому питанні.

«Пропонуємо звернути увагу на українознавчі кафедри університетів. Там є майбутні перекладачі, які за 2–3 роки можуть бути нашим добрим потенціалом. Наприклад, маємо контакти й підтримуємо студентів в Ягеллонському та Софійському університетах, там викладачі своїм прикладом спонукають студентів до перекладацтва. Вони організовують конкурси з української мови, а ми надсилаємо студентам книжки та грамоти, це їх мотивує» (Мирослава Прихода, Асоціація українських редакторів).

«Потенціал мігрантів у перекладанні книг та участі в розвитку української книжкової індустрії не вивчений. За два останні роки ми отримали тисячі людей, які вивчили або вивчають іноземні мови в мовному середовищі за кордоном. Це все потенційні перекладачі. За цих людей йде конкуренція на робочому ринку Європи. Проте, для того щоб зберігати цей потенціал, можна і потрібно залучати українців за кордоном до перекладів» (Олена Грабб, «Magenta Art Books»).

Стандарти якості робіт, послуг та продуктів у книжковій індустрії

Згідно з дослідженням [«Як працює репутація на книжковому ринку України?»](#), якість є як першочерговим чинником інтересу до книжки, так і важливішим чинником її придбання, суттєво впливаючи на лояльність до видавництва. Читачі та професійне

середовище звертають увагу на якість тексту й перекладу, паперу, палітурки, ілюстрацій, і це впливає на видавців, але цей вплив часто нівелюють економічні чинники, змушуючи заощаджувати на перекладі, редагуванні, коректурі, папері та друкарських технологіях. Водночас помітна тенденція, що про високі стандарти якості більше дбають незалежні нішеві видавці з невеликим накладом, для яких це репутаційно важливо, щоб [вибудувати і втримати читацьку аудиторію, яка стає дедалі вибагливішою](#). Хоча державний стандарт щодо книжкової продукції визначає документ [ДСТУ 3017-95](#), розроблений Національним науково-виробничим об'єднанням «Книжкова палата України» ще 1995 року, проте коли йдеться про безпосередню якість тексту та друку, на практиці це ніяк не регулюють і видавці переважно керуються стандартами внутрішніми, які самі для себе визначають, якщо не йдеться про наклад під держзамовлення (для шкіл та бібліотек), де, наприклад, обов'язковою вимогою є тверда палітурка.

«Для задоволення інтересів читача книга повинна бути якісною: якісний переклад, якісна редактура, якісний текст, оформлення та палітурні роботи. Це здорожчує виробництво, і менше коштів залишається видавцеві на рекламу, завдяки якій він може продавати в умовах вільної торгівлі та конкуренції»
(Олена Грабб, «Magenta ArtBooks»).

Окреме питання, яке залишається поза увагою, особливо в контексті війни та швидкого контенту, – якість примірників для зберігання в архівах; такі примірники мали б друкувати на особливому папері, щоб зберігати їх тривалий час. У деяких країнах, наприклад у Франції, є практика друкувати для архівування невеликі накладу на довговічнішому чистоцелюлозному папері й нумерувати такі примірники.

Піратство та контрафакт. Низький загальний рівень грамотності та свідомості у питанні поваги до авторського права.

Піратство – ґрунтовна проблема, з якою доводиться боротися всім, хто створює в Україні творчий продукт, захищений авторським правом. Її основними причинами є невігластво споживачів, економічна скрута та відсутність суворих покарань за поширення піратського контенту.

У книжковій галузі піратство має кілька вимірів:

- **Контрафакт** – передрук українських і російських видань та іноземної навчальної літератури без дозволів правовласників.

Основна мета цього виду піратства – отримати прибуток. Особливо шкідливий передрук російських видань, адже в такий спосіб російськомовна книжка й далі потрапляє до української аудиторії, попри заборону її ввозити та видавати. Щодо піратського друку іноземної навчальної літератури, то він часто сягає промислових масштабів і завдає сильної репутаційної шкоди Україні перед іноземними партнерами. За свідченнями респондентів, уже були прецеденти, коли викривали цехи з виготовлення контрафакту, а іноземні видавці намагалися домогтися покарання через суд. Проте навіть поверховий аналіз соцмереж підтверджує, що це не зупинило піратів, які постійно публікують нові пропозиції.

«Для імпоротної навчальної книжки – то взагалі дуже велика проблема, тому що є дуже багато всяких маленьких друкарень, які швидко організують цю роботу. В інтернеті безліч пропозицій: “надрукуємо потрібну книжку, маємо всі файли будь-якого видавництва”. Це ж держава повинна регулювати, захищати інтелектуальну власність. Ми імпортуємо в білу, платимо всі податки, декларуємо реальну ціну товару, відповідно піратські копії виходять суттєво дешевшими. А підручник – це не просто друкована продукція, це частина авторської методичної розробки цілого курсу, яка нівелюється і тими, хто виготовляє, і тими, хто купує піратські копії. До того ж оригінальні видання містять індивідуальні коди доступу до електронних платформ підручника, де містяться додаткові матеріали, ресурси для учня і вчителя, ті, хто купує піратські копії, позбавляють себе додаткових можливостей для більш ефективного навчання» (Олег Одольський, ТОВ «Лінгвіст»).

- **Поширення електронних книжок, сканів книжок та інших текстових файлів в інтернет-спільнотах** – піратство, яке не має гостро вираженої комерційної складової і виникає внаслідок того, що багато читачів не розуміють принципів захисту авторського права. Це стимулюється також тим, що електронні книги, які продають українські видавці та онлайн-книгарні, не мають жодного захисту від подальшого поширення, тож отримані файли без перешкод циркулюють у мережі. Як вихід із цієї ситуації «Yakaboo» та «Librarius» створили мобільні застосунки з електронними книгами (у «Librarius» їх також можна брати в оренду, як у бібліотеці за меншу ціну), проте ці книжки можна читати лише з мобільного телефону або планшета, вони недоступні для завантаження на пристрої на зразок Kindle, і це відсіює частину користувачів. Вихід на Amazon для українських видавців недоступний без залучення посередників або створення іноземної компанії, адже Україна належить до країн, які не можуть отримувати від платформи платежі.

«Для видавців корисно, що, коли продаєш книжку через “Librarius”, вона не потрапляє на торенти та на піратські телеграм-канали, як це буває, якщо видавництво продає файл з електронною версією книжки через свій сайт. Я думав, що це буде важливо для українських видавців. Особливо тому, що за більшістю контрактів із правовласником видавцю заборонено продавати файли і це вважається порушенням ліцензійної угоди. А виявилось, що важливо воно далеко не для всіх. Це теж урок» ([Антон Мартинов](#), «Librarius»).

«Збільшилася кількість книжок і, відповідно, збільшилась кількість піратських книжок. Є така дуже маленька тенденція, що якась частина читацької аудиторії дізналася про поняття авторського права й почала більше купувати електронних книжок, навіть попри наявність їх у вільному доступі в інтернеті. Навіть такі ресурси, які начебто мають благородні помисли, як “Чтиво” або “Толока”, бо ніби роблять доступним український контекст із благородною метою, вони все одно мають купу нашого контенту, і регулярно доводиться їм писати, щоб вони його прибрали. Вони його прибирають тоді, коли ми їм пишемо листа, але через певний період цей контент знову там з’являється. Ми не можемо їх якось покарати, не кажучи вже про різні телеграм-канали або про якісь сайти, де ти навіть не маєш, куди написати про те, що там спірали твою книжку. Я ще пам’ятаю ті часи, коли контрафакт книжки українською мовою – цього міг досягти хіба український Гаррі Поттер або Ліна Костенко. А на сьогодні це доволі часте явище, тому що російська книжка зникла, тому говорити про відсутність або зменшення цієї проблеми як видавець я не готова. Бо ми не маємо навіть, куди поскаржитися. Я маю навіть кейс, коли я вирішила, що коли в нас є кіберполіція, то вона ж бореться, напевно, з усім онлайн, а в кіберполіції сказали: “Прийдіть у відділення Голосіївського району поліції і напишіть заяву”. Не зважаючи на те, що це була електронна книжка» (**Ілона Замоцна, видавництво «Віхола»**).

«Власне, відчуття такі, що проблема з піратством стає ще відчутнішою. І відколи українська книжка стала популярнішою, то українські пірати стали ще нахабнішими. Ми бачимо це за своїми виданнями. І йдеться не тільки про електронні, а й друковані видання. Багато перекладної літератури, приміром, “Жінка, яка має план” Мей Маск, але іноді вже починає й українське з’являтися. Загалом ми відстежили й закупили близько 80 назв наших книжок, щоб у нас були докази для звернення щодо порушення авторських прав. Зазвичай такі книжки не містять жодних вихідних даних, наприклад там може бути написано, що вони надруковані у Фінляндії чи Естонії. Переважно такі книжки можна

знайти на базарі, але було навіть декілька випадків, коли такі піратські видання потрапляли до знаних інтернет-книгарень. Але після звернення, звісно, їх миттєво знімають з продажу» (Олена Рибка, «Vivat»).

- **Виготовлення контенту, сувенірної продукції, мерчу з використанням об'єктів авторського права та без отримання належного дозволу і сплати роялті** – ще один вияв піратства, джерелом якого часто є саме невігластво. Так, досить поширеним явищем є аматорське начитування книг в YouTube: коли до авторів таких публікацій звертаються з претензіями, вони переважно не розуміють, що вчинили якоесь порушення, і обґрунтовують свою діяльність промоцією літератури.

Боротьбою з піратством займається [Національний офіс інтелектуальної власності](#), УІК відіграє роль сполучної ланки і у співпраці з цією установою проводить заходи для видавців, де їх інформують про методи ефективної боротьби з проблемою. Також ще у 2020 році книжкова платформа «Yakaboo» разом із Департаментом кіберполіції підписали [Меморандум про співпрацю у сфері протидії піратству та розповсюдженню контрафактної літератури на книжковому ринку](#), але те, що [проблема залишається гострою, може свідчити не про особливу його ефективність](#). «Megogo» – виробник та дистриб'ютор аудіокнижок, які становлять лише частину цифрового контенту цієї платформи, як велика компанія має власний відділ боротьби з піратством. Найбільшим викликом для них є закриті телеграм-канали, а також Apple podcast, де є записані подкасти піратських книжок, закриті під пейволом, але інструмент скарги на них коректно не працює.

Важливим інструментом боротьби, який добре працює паралельно зі знешкодженням піратських ресурсів, є інформаційні кампанії проти піратства та маркування легальних ресурсів державним знаком, який гарантує, що вони не продають контрафакту. Також Національний офіс з інтелектуальної власності укладає чорний список піратських сайтів для рекламодавців, щоб піратська діяльність торентів втратила економічний сенс.

Недостатність інститутів премій, професійних медіа, критики

Інформаційне поле, яке виникає довкола книжкової галузі, – важливий стимул для її розвитку. Професійні премії для авторів, ілюстраторів, видавців – це не лише інструмент визнання, вони також підвищують видимість та усталюють професійні стандарти. Профільні медіа дають змогу глибше й ґрунтовніше аналізувати проблеми сектору, стають медіумом для комунікації між його гравцями та створюють надзвичайно корисний архів і фіксують історію розвитку галузі. Зокрема, у цьому дослідженні надзвичайно корисним було медіа [«Читомо»](#), яке працює з 2009 року, інформацію про події, датовані раніше, шукати було вкрай складно.

Дедалі впливовішими гравцями стають книжкові блогери, яких видавці активно залучають до реклами.

Низька інтегрованість книжки в інші креативні індустрії.

Створення фільмів, мультфільмів, відеоігор, іграшок, мерчу та іншої продукції на основі книжок становить важливу частину індустрії.

В Україні є успішні приклади екранізацій як сучасних літературних творів, так і класики; крім повнометражних художніх фільмів, [це також анімаційні картини та серіали](#). У 2020 і 2021 роках Одеський міжнародний кінофестиваль спільно з Книжковим Арсеналом проводив книжкові пітчінги, які мали налагодити міжсекторальні зв'язки, також подекуди книжки українських авторів потрапляли на книжкові пітчінги міжнародних фестивалів.

Важливим світовим трендом є також [гейміфікація читання](#) – дієвий інструмент промоції читання передусім серед підлітків. В Україні цей напрямок не дуже розвинутий, проте включений до [завдань Стратегії розвитку читання](#).

Для розвитку всіх цих напрямів бракує майданчиків кроссекторальної взаємодії, форумів та хакатонів, де представники різних індустрій могли б обговорювати спільні проекти. Також надзвичайно важливо для таких колаборацій розуміти права інтелектуальної власності та їх розподіл, якщо книжка перетворюється на фільм чи відеогру або якщо на основі її персонажів роблять ляльок. Тут теж корисною буде взаємодія заінтересованих сторін (як видавців, так і авторів) із Національним офісом інтелектуальної власності.

Брак актуальної фахової технічної та академічної літератури українською мовою

Попри досить велику кількість перекладної літератури та наявність кількох академічних, наукових та університетських видавництв і наукових вісників, ґрунтовною проблемою залишається значний брак фахової наукової літератури українською – як перекладної, так і від українських науковців, за винятком хіба української гуманітаристики. Такі проєкти, особливо в точних та природничих науках, складні, дорогі щодо придбання авторських прав та перекладу й нерентабельні для видавців, тож більшість важливих актуальних джерел зараз доступні лише іноземними мовами, проте їх непросто й дорого замовляти в Україні; у такому разі в легшому доступі залишаються російські версії – або зі старих запасів, або піратські.

Трохи краща ситуація в галузі бізнес-літератури, на яку попит вищий, тож її, як і інший нефікшн видають українські видавництва. Цікавим також є кейс, коли бізнес самотужки починає задовольняти власні потреби у виданнях, яких бракує українською. У 2024 IT-компанія Genesis запустила ініціативу [Genesis Press](#), яка видаватиме світову бізнес-літературу українською мовою. Компанія планує створити корпус бізнес-літератури в Україні й навіть запрошує охочих пропонувати книжки, які варто перекласти й видати.

Висока вартість іноземної книги, зокрема через ПДВ на книжковий імпорт. Часткова тінізація імпорту та ухилення від ПДВ.

З 2015 року книжковий імпорт в Україну обкладають ПДВ, що підвищує вартість для кінцевого споживача. До заборони ввезення книжкової продукції з Російської Федерації це мало сенс, бо частково допомагало українським видавцям конкурувати, проте зараз ПДВ стосується лише іноземної літератури, яка не створює прямої конкуренції українським виданням. Хоча, на перший погляд, проблема видається несуттєвою, адже основним пріоритетом державних політик є підтримка української книжки, проте в контексті стимулювання вивчення англійської та інших іноземних мов [здешевлення автентичних навчальних матеріалів та книжок для читання в оригіналі може стати додатковим інструментом просування цього тренду](#). Крім того, це знизить кількість контрафакту й піратства іноземних книг, адже їх виробникам складніше буде тримати конкурентну ціну. Водночас немає підстав хвилюватися, що іноземна література створить конкуренцію українській, як це було раніше з російською книжкою, адже вартість імпортованих книжок і без ПДВ буде вища, ніж в українських. Та й читачів, які вільно читають англійською, небагато, а

кількість англomовної літератури така велика, що більшість із неї ніколи не буде перекладено, особливо якщо йдеться про згадані вище вузькопрофільні видання.

Висновки

Загалом до дослідження залучили понад 100 представників галузі та заінтересованих сторін, спільно з якими визначили та проранжували істотні питання галузі.

Аналізуючи істотні питання, можна чітко розмежувати ті, які виникли внаслідок війни, і ті, які мають інше коріння. Крім того, уже сьогодні можна виділити проблеми, на які не зможуть вплинути політики; або з певних причин їм не варто цього робити, щоб не створити ситуацію надмірного регулювання ринку. Є також питання, що потребують додаткового аналізу.

Як бачимо, критичними або суттєвими для понад **50 %** респондентів із професійного середовища є такі питання:

- **загроженість інфраструктури;**
- **піратство та контрафакт;**
- **брак людського ресурсу та складність бронювання ключових фахівців;**
- **недоступність кредитів 5–7–9 %;**
- **відсутність якісної та актуальної статистики книжкової галузі та ринку.**

Проте, на нашу думку, не варто залишати поза увагою під час розроблення політик також:

- **розвиток інституту літагентства;**
- **брак нових українських авторів різних жанрів;**
- **брак фахових перекладачів художніх текстів із мов світу на українську та з української на мови світу;**
- **інтегрованість книжки в інші креативні індустрії;**
- **доступність навчальних програм і програм підвищення кваліфікації, які відповідають запитам ринку;**
- **невизначеність із податковим резидентством кочових фахівців;**
- **ПДВ на книжковий імпорт;**
- **брак актуальної фахової й технічної літератури українською мовою.**

Важливою для подальшого розроблення політик та стратегій є інтеграція з підсектором «Література» сектору «Мистецтво» проєкту RES-POL, адже ці галузі тісно пов'язані між собою, зокрема в таких істотних питаннях:

- розвиток інституту літагентства;
- брак нових українських авторів різних жанрів;
- брак фахових перекладачів художніх текстів із мов світу на українську та з української на мови світу;
- брак фахових редакторів усіх рівнів (літературних, концептуальних, головних);
- низька інтегрованість книжки в інші креативні індустрії;
- недостатність інститутів премій, професійних медіа, критики;
- піратство та контрафакт.

Порівняльний аналіз викликів 2019 та 2024 років

Якщо порівняти визначений цим дослідженням перелік істотних питань із викликами, окресленими в [дослідженні української видавничої галузі 2019 року, ініційованому Британською Радою в Україні та проведеному за підтримки Українського інституту книги](#), то побачимо, що про багато із них зацікавлені сторони говорять не вперше, а отже, ці питання потребують особливої уваги, адже, ймовірно, становлять за давніми проблемами галузі, які заважають їй розвиватися.

2019	2024
Відсутність книгарень / мереж книгорозповсюдження	Проблему не озвучували; ситуація змінилася на краще
Піратство та порушення авторських прав	Проблема залишається гострою
Нестача читачів / покупців книжок	Проблему не озвучували; ситуація змінилася на краще.
Нестача підтримки фінансування бібліотек	Проблема залишається істотною (її розглядали в підсекторі «Бібліотеки» сектору «Мистецтво») проекту RES-POL
Нестача інформації про те, що опубліковано / обмаль рецензій	Частково цю проблему розв'язують сторінки видавців у соцмережах та букблогери, проте фахової критики досі бракує
Необізнаність видавців про потенціал продажу прав за кордон	Частково ситуація покращилася, проте багатьом видавцям досі бракує знань, інструментів та контактів
Виклики, пов'язані з привертанням уваги до українських авторів на закордонних ринках	Частково ситуація покращилася, проте переважно українськими авторами цікавляться в контексті війни, аніж суто літератури. Також Україні бракує літературних агентів, які могли б просувати українських авторів на міжнародні ринки
Нестача хороших перекладачів	Проблема залишається істотною
Нестача статистики та достовірних даних про ринок	Проблема залишається істотною, але є незначні позитивні зрушення
Небажання видавців ділитися даними	Проблема залишається істотною, але є незначні позитивні зрушення

2019	2024
Забюрократизовані державні установи	Проблему не озвучували, що може свідчити як про зміну ситуації на краще, так і про те, що галузь не розраховує на державу
Нестача інвестицій у книжкову галузь	Ситуація частково змінилася на краще; проблему розглядали в контексті доступності кредитів 5–7–9 %
Нестача можливостей для навчання і професійного розвитку видавців	Проблему й далі озвучують як важливу, проте вона не критична
Потрібні лідери думок серед політиків / керівників культурних установ	Проблему не озвучували, що може свідчити як про зміну ситуації на краще, так і про те, що лідерів думок шукають усередині галузі й поза державним сектором
Складні умови праці, особливо для молодшого персоналу й початківців	Актуальна проблема полягає в нестачі фахівців у галузі, що значною мірою спровокована війною, проте може бути пов'язана й із тим, що галузь не може запропонувати привабливих та комфортних умов праці, а отже, в умовах нестачі людського капіталу в країні залишається без працівників
Нестача програм наставництва / обміну знаннями серед видавців	Проблему й далі озвучують як важливу, проте вона не критична

Порівняльний аналіз пов'язаності із завданнями Стратегії розвитку читання на період до 2032 року **«Читання як життєва стратегія»** за стратегічними цілями «Книжковий ринок є конкурентоспроможним та задовольняє потреби споживачів, виробників та розповсюджувачів книжкового продукту» і «Читач має доступ до легальної книжкової продукції»

Завдання Стратегії розвитку читання	Істотні питання галузі згідно з дослідженням проєкту RES-POL
Забезпечення збирання, оброблення, узагальнення, аналізу та моніторингу інформації про стан книжкового ринку, бібліотечної справи, літератури та читання	Відсутність якісної та актуальної статистики книжкової галузі та ринку
Підвищення обізнаності посадових осіб місцевих органів виконавчої влади та посадових осіб місцевого самоврядування щодо українського книжкового ринку	Не трапляється

Завдання Стратегії розвитку читання	Істотні питання галузі згідно з дослідженням проєкту RES-POL
Стимулювання проведення досліджень у галузі книговидавництва, книгорозповсюдження, бібліотечної справи, літератури та читання	Проводять у межах проєкту RES-POL
Удосконалення системи підтримки та відзначення творців книжкового контенту, зокрема авторів текстів, ілюстраторів, перекладачів, дизайнерів, а також літературних критиків та оглядачів	Недостатність інститутів премій, професійних медіа, критики
Забезпечення підтримки та розвитку книговидавничої галузі	<p>Загроженість інфраструктури (особливо харківських друкарень)</p> <p>Критична для галузі інфраструктура не визнана критичною для держави</p> <p>Ефективність інструментів державної підтримки галузі, зокрема програми відшкодування оренди книгарням</p> <p>Недоступність кредитів 5–7–9 % через брак забезпечення</p>
Сприяння створенню та поширенню українського наративу та популяризації культур країн – партнерів України	<p>Брак інституту літагентства (внутрішнього та зовнішнього); нерозуміння світового ринку авторами, видавцями, агентами</p> <p>Брак фахових перекладачів художніх текстів із мов світу на українську та з української на мови світу</p> <p>Фінансова та логістична недоступність представницьких поїздок за кордон для більшості гравців галузі</p>
Забезпечення доступу до книжок у населених пунктах, у яких немає бібліотек чи книгарень	Ефективність інструментів державної підтримки галузі, зокрема програми відшкодування оренди книгарням
Забезпечення підтримки легальних суб'єктів роздрібної книжкової торгівлі	Ефективність інструментів державної підтримки галузі, зокрема програми відшкодування оренди книгарням
Створення та розвиток цифрових проєктів у сфері книговидавничої справи	Низька інтегрованість книжки в інші креативні індустрії (наприклад, продаж ліцензій на кіно, комп'ютерні ігри, принти для одягу, мерч)
Забезпечення формування оптимальної мережі публічних бібліотек, яка задовольняла б потреби територіальних громад	Досліджується в підсекторі «Бібліотеки» сектору «Мистецтво»

Завдання Стратегії розвитку читання	Істотні питання галузі згідно з дослідженням проєкту RES-POL
Забезпечення на постійній основі актуалізації фондів публічних бібліотек та бібліотек закладів освіти	Досліджується в підсекторі «Бібліотеки» сектору «Мистецтво»
Забезпечення інформатизації публічних бібліотек та бібліотек закладів освіти	Досліджується в підсекторі «Бібліотеки» сектору «Мистецтво»
Забезпечення реновації наявних та зведення нових будівель публічних бібліотек за європейським зразком	Досліджується в підсекторі «Бібліотеки» сектору «Мистецтво»
Сприяння розвитку медіа широкого профілю та спеціалізованих засобів масової інформації;	Недостатність інститутів премій, професійних медіа, критики
Сприяння поширенню української літератури та інформації про українську літературу за кордоном	<p>Брак інституту літагентства (внутрішнього та зовнішнього); нерозуміння світового ринку авторами, видавцями, агентами</p> <p>Брак фахових перекладачів художніх текстів із мов світу на українську та з української на мови світу</p> <p>Фінансова та логістична недоступність представницьких поїздок за кордон для більшості гравців галузі</p>
Розширення співпраці українських закладів та інституцій із міжнародними організаціями у сфері книговидання, літератури та читання	Фінансова та логістична недоступність представницьких поїздок за кордон для більшості гравців галузі
Забезпечення сталої участі України в міжнародних заходах, пов'язаних із книговиданням, літературою та читанням	Фінансова та логістична недоступність представницьких поїздок за кордон для більшості гравців галузі
Забезпечення підтримки експорту книжкової продукції, підтримки перекладів і промоції творів української літератури іншими мовами.	<p>Брак інституту літагентства (внутрішнього та зовнішнього); нерозуміння світового ринку авторами, видавцями, агентами</p> <p>Брак фахових перекладачів художніх текстів із мов світу на українську та з української на мови світу</p> <p>Фінансова та логістична недоступність представницьких поїздок за кордон для більшості гравців галузі</p>

Додаток 1

Перелік ключових аналітичних матеріалів

- [Ukrainian Reading and Publishing Data](#), 2018 р.
- [Дослідження видавничої галузі України, 2019 р., Британська Рада в Україні та УІК.](#)
- [The Ukrainian Book Market: Prospects and Opportunities](#), 2021 р., УІК та Торговий відділ посольства Канади в Україні.
- [A Brief Overview of the Ukrainian Publishing Sector](#), 2023 р., Supporting Ukrainian Publishing Resilience and Recovery (SUPRR).
- [Підтримка промоції читання в Україні](#), 2023 р., Інфо сапіенс інтернешнл, на замовлення ГО «Форум видавців».
- [Як працює репутація на книжковому ринку України?](#), 2021 р., Центр контент-аналізу.
- [Дослідження УІК](#), 2019–2024 рр.
- [Звіти УІК](#), 2018–2023 рр.

Додаток 2. Ідеї політик

Розв'язання проблеми недоступності кредитів 5–7–9 %

Програма «Другий наклад»

Полягає у формуванні спільної програми Фонду розвитку підприємництва (ФРП) та Українського інституту книги (УІК), яка передбачатиме кредитування видавців для додруку другого (третього та наступних) накладів книжок, перший наклад яких уже проданий (відповідно, оцінений ринком). УІК мав би виступати гарантом повернення кредитних коштів через надання гарантії викупу другого накладу, що не буде проданий упродовж певного періоду, до бібліотечних фондів (УІК як гарант кредитної програми).

Напрацювання стратесії УІК

Розв'язання питання «Актуальність протидії книжковому контрафакту та піратському контенту»

- Комунікаційна кампанія проти контрафакту: роз'яснення про те, як він шкодить і покупцям (неякісні підробки), і видавцям (унеможлиблює створення і видання нових книжок); створення та популяризація добросовісних книготорговців – пропаганда списку, маркування сайтів, заклики до покупців купувати саме там.
- Поліція – адвокація боротьби з контрафактом та піратством, регулярні звернення до правоохоронних органів з конкретними випадками гальмування розслідувань. Залучення юристів-професіоналів.

Розв'язання питання «Підсилення професійної спроможності персоналу підприємств галузі»

- Підвищення кваліфікації професійної видавничої спільноти: редакторів, перекладачів, верстальників, маркетологів, продавців прав, управлінців.
- Більше уваги авторам: шукати, допомагати, заохочувати. Потреба в літературних агентах, які організували б таку роботу, як бізнес.

Розв'язання питання «Посилення взаємодії видавців між собою та з книготорговцями, важливість зміцнення довіри та дотримання доброчесності»

- Створення літературної агенції з продажу прав українських авторів. Співпраця з іноземними агенціями.
- Діяльність УІК як аналітичного центру. Це можливо, лише якщо видавці та книготорговці ділитимуться даними з УІК.
- Потреба в галузевій платформі для спілкування учасників на регулярній основі.
- Запорука розвитку УАВК – вступ до асоціації якнайбільшої кількості видавців та книготорговців, спільне фінансування організаційних витрат. Розвиток «проєктного» підходу, коли окремі активності фінансують не всі, а зацікавлені учасники.

Розв'язання питань «Популяризація читання як життєвої потреби», «Промоція бібліотек як місця доступу до книжок», «Важливість бібліотечних закупівель»

- Пропагування читацьких практик як ефективних інструментів професійного зростання, подолання стресу та покращення ментального здоров'я.
- Розвиток спеціалізованих медіа та літературної критики, сприяння активності відеоблогерів.
- Створення мандрівних книжкових фестивалів – книжки потрібні не лише в Києві та Львові.
- Адвокаційні кампанії на підтримку бібліотек: наголошування на їхній ролі для розвитку людського капіталу, покращення ментального здоров'я українців, показника комфортного соціального середовища.
- Важливість книжкових закупівель для оновлення бібліотечних фондів: робота з центральною владою та органами місцевого самоврядування, зокрема популяризація кращих практик ОМС, як залучити та ефективно використати кошти для розвитку місцевих бібліотек.

RES POL

[Новини проєкту RES-POL](#)

[Facebook RES-POL](#)

Цю аналітичну записку створили за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є відповідальністю Громадської спілки "Центр регіональний розвиток" і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.